

В. М. Терзи

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

**ЗА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИ УЧИЛИЩА
С УКРАИНСКИ ЕЗИК НА ОБУЧЕНИЕ**

**УЧЕБНИК ЗА 4 КЛАС
НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИ УЧИЛИЩА**

*Препоръчано от Министерството
на образованието и науката на Украйна*

Черновци
„Букрек“
2015

ББК 81.416.2-920
Т 35

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 29.09.2015 № 985)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

ЗНАЦИ, С КОИТО СИ СЛУЖИМ

Задача

Запомни!

Отговори на въпроса!

Речник

За домашно

Припомни си!

Терзі В. М.

Т 35 Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою : підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. М. Терзі. – Чернівці : Букрек, 2015. – 136 с. : іл.

ISBN 978-966-399-738-4

ББК 81.416.2-920

ISBN 978-966-399-738-4

© Терзі В. М., 2015

© Видавничий дім „Букрек”, 2015

КОЙ ПО УЛИЦАТА КРАЧИ

Към училище прилитат ученически ята –
смяна млада, гласовита огласява сутринта.

Кой по улицата крачи?
Крачат утрешни летци,
крачат утрешни тъкачи,
крачат утрешни певци,
крачат лекари, стругари.
До артиста – машинист.
Крачат учени, леяри,
крачат горди, с порив чист.
Крачат космонавти смели,
всеки – утрешна звезда,
и поети ясночели,
и герои на труда.
Крачат знатни звеноводи
и учители добри,
крачат първенци в заводи –
път на смяната стори!

Асен Босев

НАЧАЛЕН ПРЕГОВОР

ИЗРЕЧЕНИЕ

ГЛАВНИ И ВТОРОСТЕПЕННИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

Главни части на изречението са сказуемото и подлогът.

Сказуемото е думата, която показва какво действие се върши.

Подлогът е думата, която показва кой извършва действието.

Някои изречения имат само главни части.

Упражнение 1

▶ Прочети откъса. Разграничи изреченията. Препиши текста, като сложиш пропуснатите препинателни знаци.

Буря

През един задушен ден от планината се закъртиха тъмни облаци слънцето се потули зад тях птичките се изпокриха в гнездата си гръмотевица процепи небето излезе силен вятър клоните на старата круша заскърцаха.

Ангел Каралийчев

Упражнение 2

- ▶ Намери главните части на изреченията.

Черни облаци закриха небето. Небето затрещя. Изля се студен пороеен дъжд. Подир дъжда задуха буен вятър. Прогони облаците. Очисти небето.

Упражнение 3

- ▶ Състави три изречения само от главни части. Разшири ги, като прибавиш второстепенни части.

Модел: *Звънецът звъни. → Училищният звънец звъни весело.*

Упражнение 4

- ▶ Разгледай картината. Разкажи какво е нарисувано.

Упражнение 5

 Напиши кратко съчинение „Отново на училище“, като използваш въпросите:

1. Кой са дошли в класната стая?
2. Как са облечени те?
3. Какво носят в ръцете си?
4. За какво разговарят?
5. Как ги посрещат учителката и съучениците?

Упражнение 6

 Прочети изреченията.

Навън е ясна сутрин. Въздухът е чист и свеж. Децата бързат за училище. Училищният звънец звъни.

- 1. Колко са изреченията?
2. От колко думи се състои всяко изречение?
3. С каква буква започват изреченията?
4. С какъв препинателен знак завършват те?
5. Има ли изречения, които се състоят само от главни части?

Упражнение 7

 Определи изреченията по цел на изказването.

1. Много дълго вали дъжд.
2. Можеш ли да ми донесеш чаша чай?
3. Дай ми бележника си!
4. Листата падат, а птиците не искат да отлитат.

- 1. Какво означават препинателните знаци в края на изреченията?
2. Дай характеристика на всяко изречение.
3. Има ли разлика между първите три и последното изречения?

СРОДНИ И СЛОЖНИ ДУМИ

С помощта на представките се образуват **сродни** думи.

В българския език има много думи с представките *раз-, из-, без-, пред-, под-, от-, над-, до-* и др.

Сродни са такива думи, които имат общ корен и са близки по значение:

учебна, учат, училище, училищният.

Упражнение 1

 Намери в откъса сродните думи с **корен уч-**.

Новата учебна година

Започна новата учебна година. Училищният звънец бие. Аз грабвам книгите и тръгвам. Хиляди деца сега като мене бързат към училищата да се учат. Ние сме като работни пчели – вместо мед събираме знания. Книгите са най-верните ни приятели. От тях ще изучим и историята на нашия народ.

Ангел Каралийчев

Упражнение 2

 Открой сродните думи в откъса. Открой корена на думите.

В ковачницата

Черен дим излизаше от комина и прозореца на ковачницата. Силни удари на чук се слагаха един след друг. Под тях звънко пееше наковалнята. Ковачът беше претрупан с работа.

Упражнение 3

 Намери корените на следните групи сродни думи.

Вода – воденица – воденичар – наводнение – водичка;

седя – седна – седло – приседна – седянка;

ходя – поразходя се – вход – поход – проход – изход.

Упражнение 4

Кажи кои думи са сродни и кои не са сродни.

Вода и водач; мир и мирен; крив и покрив; борба и борове; седя и седло; уча и учебник; пия и пиене; меля и мелничар; седна и приседна; ходене и прохода; пея и пейка.

Дума, която има два корена, е **сложна**:

синеок, сладкодурмен, водомер, самоук, русокос.

Частите на сложната дума се свързват с гласните

О или **Е**.

Съставните части на някои сложни думи се свързват
направо:

плод-О-родна, зем-Е-делец, но: параход.

Упражнение 5

Образувай сложни думи, които да означават:

човек, който мери земя – земемер

човек, който копае руда – ...

човек, който обича (люби) мира – ...

човек, който гледа болен – ...

Упражнение 6

Отгатни гатанката. Открий сродните думи.

Без сладило подсладява,
без горчило огорчава,
плач на радост преобръща.
Като тръгне, не се връща.

Дядо Благо

Вярно ли е, че думата може да ни донесе и радост, и огорчение?

ПРАВОПИС НА ПРЕДСТАВКИТЕ

Представките **раз-**, **без-**, **въз-** се пишат винаги със **З**, макар че пред беззвучните съгласни се чува като **С**:
разказвам, възприемам, безплатна и т.н.

Представките **под-**, **над-**, **пред-** винаги се пишат с **Д**, въпреки че пред беззвучните съгласни се чува като **Т**:
представям се, надписвам, подкупвам и т.н.

Упражнение 1

 Препиши думите и подчертай представките им. Обясни правописа на представките.

Подписвам, приказвам, безмилостен, доказвам, изказвам се, показвам, преписвам, предвиждам, изписвам, преразказвам.

Упражнение 2

 Образувай нови думи от следните представки и съществителни имена.

Модел: *без – страх – безстрашен.*

Без – край, без – сърце, без – сила, из – рана, из – сеч, раз – мир.

Представки

в-	за-	въз-	над-	от-
въ-	до-	из-	под-	пре-
с-	на-	об-	пред-	при-
съ-	по-	раз-	през-	про-

Упражнение 3

Д Образувай нови глаголи с помощта на представките *раз-*, *с-*, *съ-*, *на-*, *из-*, *за-*, *от-*, *по-*, *под-*. Напиши образуваните думи.

Ям, губя, бърза, казвате, смеем, будиш, ходят, трие, питат, режем, гледаш, мислим, летите.

- ?**
1. Коя от представките е подходяща почти за всички глаголи?
  2. С кои лични местоимения се съчетават дадените глаголи?
  3. Различават ли се по значение дадените и образуваните глаголи?

Глаголите се откриват с въпросите: *Какво да правя? Какво да направя?*

Упражнение 4

▶ Препиши само глаголите.

Четене, пея, вълнение, бързам, бързане, уча, търпя, диктувам, свирене, мърморене, събрание, търпение, изграждане, готвене, тичам, строя, меря, кося, търся, бера.

? Какви са другите думи?

Упражнение 5

▶ Образувай и препиши нови глаголи от дадените, като си послужиш с две представки.

Модел: *рисувам – изпорисувам (из-, по-)*

Казвам, пиша, чета, скачам, губя.

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИ, ПРИЛАГАТЕЛНИ И ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

П Съществителните имена се откриват с въпросите:
Какво е това? Кой е?

Например: *молив, котка, човек, камък, къща, Стоян, Борянка.*

Прилагателните имена се откриват с въпросите:

Какъв? Каква? Какво? Какви?

Например: *голям, голяма, голямо, големи.*

Числителните имена се откриват с въпросите:

Колко? Кой по ред?

Например: *два, трийсет и пет, първи, десети.*

Съществителните имена се различават по род и се менят по число.

Например: *учебник (м. р.) – учебници, ножица (ж. р.) – ножици, лице (ср. р.) – лица.*

Прилагателните имена се менят по род и число.

Например: *черен, черна, черно, черни.*

Упражнение 1

 Прочети текста и извади подчертание съществителни и прилагателни имена. Препиши ги по модела.

Модел: *уличка – същ., ж .р., ед. ч.;*

*калните – прилаг., мн. ч, членувано,
калните*

Калните криви улички се превърнаха в широки асфалтови булеварди, по които звънтяха небесносини трамваи и се плъзгаха бавно дълги елегантни автомобили. Нямаше вече жени с чорапи в ръце пред път-

ните порти, нямаше и пеещи продавачи на мекици из улиците, нито кебапчийски скари по тротоарите.

Светослав Минков

1. Каква е основната форма на съществително име?
2. Каква е основната форма на прилагателно име?

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Съществителните имена могат да се членуват. Членуваме думите, като добавяме към тях **определителен член**.

За мъжки род: **-ЪТ, -А** или **-ЯТ, -Я**.

Например: *стол**ът**, стола; път**ят**, пъ**тя**.*

За женски род: **-ТА**.

Например: *мас**ата**, песен**та**, пролет**та**.*

За среден род: **-ТО**. Например: *сел**ото**, лиц**ето**.*

За множествено число: **-ТА, -ТЕ**.

Например: *молчет**ата**, молив**ите**.*

1. Как се пише определителният член в книжовния език: преди или след думата; слято или разделно?
2. Могат ли съществителните имена от мъжки род да се членуват с -ТА или -ТО?
3. Кои съществителни имена присъединяват -ЯТ, -Я?
4. Премества ли се ударението върху определителния член? Кога?

Упражнение 1

- Препиши съществителните имена. Определи рода и числото им. Посочи членната им форма.

Модел: *улички – същ., ж. р., мн. ч., уличките.*

Улички, играчка, лук, аптека, мъж, работник, лишица, фабрика, село, сърце, петно, библиотека, вечер, читалня, кон, сън, обич, медал, череша, папагал, чучулига, сутрин, сапун, момче, столче, захар, телефон, песен, площад, стенопис, въглища.

- 1. В кои думи ударението се премества върху определителния член?
2. Винаги ли се премества ударението при членуването на съществителните имена?

Упражнение 2

- Препиши текста. Подчертай членуваните съществителни.

Със своите ръце

Погледни ръцете си. Погледни на тях с уважение. Ето масата. Ти сядаш до нея. Ето чина. На него ти се учиш. Ето прозореца. През него ти гледаш на улицата.

Книгата, къщата, хляба, роклята, палтото – всичко това е изработено от човешките ръце. Те могат да посеят пшеница, да построят дом, да напишат книга, да хвърлят топка в мрежата, да насочат космически кораб към Луната. Всичко могат, всичко умеят човешките ръце.

Човекът трябва да уважава своя труд и труда на другите хора.

Леонид Касия

- 1. Уважаваш ли труда на другите хора?
2. Доволни ли са учителите ти от твоите успехи?
3. Поддържаш ли чистота в училищните помещения и у дома?

ЧЛЕНУВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Прилагателните имена също могат да се членуват. Както и при съществителните имена добавяме определителния член.

За мъжки род: **-ЯТ, -Я**.

Например: *зелен – зеленият, зеления;*

черен – черният, черния;

български – българският, българския.

За женски род: **-ТА**.

Например: *малка – малката, черна – черната,*

синя – синята, жълта – жълтата.

За среден род: **-ТО**.

Например: *синьо – синьото, черно – черното,*

българско – българското, червено – червеното.

За множествено число: **-ТЕ**.

Например: *големи – големите, български –*

българските, черни – черните, зелени – зелените.

1. Каква е разликата в употребата на пълния определителен член **-ЯТ** и краткия определителен член **-Я**? А при съществителните имена?
2. Как се образуват членните форми за прилагателните имена от мъжки род единствено число?
3. Как се образуват членните форми за прилагателните имена от мъжки род единствено число, ако в основната им форма има непостоянни гласни **Е** или **Ъ**?
4. Премества ли се ударението при образуване на членните форми на прилагателните имена?

Упражнение 1

- Препиши прилагателните имена. Определи рода и числото им. Посочи членната им форма.

Модел: *зелен – прилаг., м. р., ед. ч., зеленият, зеления.*

Висок, умен, пъргав, сладка, синя, широко, диви, черно, дълбока, добър, дебел, хубави, бял, силен.

- 1. Как се образуват форми за женски и среден род, за множествено число на прилагателно име, ако в основната му форма има непостоянна гласна Е или Ъ?
2. Как се членува основната форма на такива прилагателни?

Упражнение 2

- Отговори на въпросите писмено. Подчертай степенуваните и членувани прилагателни.

1. Коя е най-любимата ти книга? Защо?
2. Кой е най-любимият ти литературен герой? Защо?
3. Кой е най-любимият ти приятел? Защо?
4. Кое е най-красивото място в родно ти село? Защо?
5. Кое годишно време е най-хубаво според тебе? Защо?

Упражнение 3

- Образувай членната форма на следните прилагателни.

Модел: *постоянен – постоянният, постоянния; постоянна – постоянната; постоянно – постоянното, постоянни – постоянните.*

Стенен, стъклен, безценен, сънен, способен, машинен, откровен, конен.

1. Когато основната форма на прилагателното име завършва на *-нен*, как се пишат другите му форми?
2. Когато основната форма на прилагателното име завършва на *-ен*, как се пишат другите му форми?

ЧЛЕНУВАНЕ НА ЧИСЛИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Числителните имена биват **бройни** и **редни**.

Числителните имена могат да се членуват.

Бройните числителни имена се членуват чрез добавяне на определителния член **-ТА** или **-ТЕ**.

Например: *два – двата, пет – петте, двацет и три – двацет и трите, сто и две – сто и двете*.

Редните числителни се членуват като прилагателни имена.

Например: *първи – първият, първа – първата, първо – първото, първи – първите*.

Упражнение 1

Прочети текста. Извади числителните имена.

Модел: *две (жени) – бройно числ., осн. форма – два, двете;*

едната – бройно числ., осн. форма – един, ж. род, ед. ч., опред. член -та;

третата – редно числ., осн. форма – трети, ж. р., ед. ч., опред. член -та.

Синове

Две жени вадеха вода от кладенеца. При тях се приближи трета. Един старец поседна на камъните да отдъхне.

Едната жена заговори на другата:

– Моето момче е сърчно и силно, никой не може да се мери с него.

– А моето пее като славей, никой няма такъв глас – рече другата жена.

Третата мълчеше.

– Защо и ти не кажеш нещо за своя син? – попитаха я съседките.

– Какво да кажа? – отвърнала жената. – У него няма нищо особено.

Жените взеха пълните ведра и тръгнаха, а старецът – подире им. Вървят жените и се спират. Ръцете ги болят, водата се плиска.

Изведнъж се зададоха три момчета.

Едното се премята през глава, като колело се търкаля и жените му се любуват.

Другото пее песен, като славей чурулика, и жените го заслушаха.

Третото се затече към майка си, пое от нея тежките ведра и ги понесе.

Жените попитаха стареца:

– Е, какво? Видя ли какви са нашите синове?

– Но къде са те? – отвърна старецът. – Аз виждам само един син.

Валентин Александров

Упражнение 2

 Преразкажи текста от упражнение 1.

- 1. Защо старецът вижда само един син?
2. А ти колко синове виждаш? Защо?
3. Какво ще каже твоята майка за тебе, ако я попитат?
4. Какво ще кажат за тебе твоите роднини и близки?
5. А какво ще кажат съседите ви и съучениците ти?
6. Няма ли в текста правописни грешки?

Когато не сме сигурни за правилното писане на някоя дума, търсим я в **правописния речник**.

За да я намерим бързо в речника,
трябва да знаем следното:

1. В речника думите са подредени по азбучен ред.
2. Във всеки дял думите се подреждат според азбучния ред на вторите им букви. Например, думата *майка* стои преди думата *маса*.
3. Ако и вторите букви са еднакви, такива думи са подредени, като е спазен азбучният ред на третите им букви и т.н.

**НОВ УЧЕБЕН
МАТЕРИАЛ**

ПРЯКА РЕЧ

Упражнение 1

 Прочети откъсите. Посочи съществителните имена, написани с голяма буква.

Близо до гората имало малка къщичка, в която живеела една стара баба. Един ден бабата отишла да събира гъби и навлязла дълбоко в гората. Изведнъж пред нея застанал вълкът и ѝ казал: „Бабо, ще те изям!“ Бабата силно се изплашила и отвърнала: „Какво намираш в мене, Кумчо Вълчо? Аз съм толкова стара и слаба. Но имам три дъщери – Твърдушка, Мекушка и Сладушка. Ела довечера и ще ти дам една от тях.“

Вълкът ѝ повярвал и доволен си отишъл.

* * *

Отишла една баба в гората за дренки. Тъкмо се покачила на дряна – и мечката под дряна.

– Слизай, бабо! – изръмжала мечката.

– Защо да сляза? – попитала бабата.

– Да те изям!

– Оле-ле-е – завайкала се бабата. – Недей, Мецано, защото съм дърта и жилава, ами ела довечера у дома на гости. Аз имам три дъщери. Първата е Мекушка, втората е Якушка, а третата е Веченка. Която си избереши – нея изяж!

Излъгала се мечката и оставила бабата.

Упражнение 2

 Сравни текстовете от упражнение 1. И двата съдържат пряка реч, обаче препинателните знаци са употребени различно.

1. Кои препинателни знаци са употребени?
2. Как са употребени препинателните знаци?

3. Защо?

Р 4. Има ли в текста непознати думи, които трябва да запишеш в речничето?

Пряка реч – чужда реч без изменение, така, както е изказана от героите.

Непряка реч – чуждата реч се преразказва и се изменя.

Авторска реч – с нея авторът съобщава какво правят героите, пояснява на кого от тях принадлежи чуждата реч.

Упражнение 3

Превърни непряката реч в пряка реч.

1. Момчето си мислеше как ще прекара лятото при баба си.
2. Майката наметна на раменете си един вехт вълнен шал, целуна русите главички на децата си и ги помоли да я почакаат.
3. Дяволчето Фют извика Ян Бибиян и му каза, че ще го слуша и ще му помага във всичко.

Упражнение 4

Редактирай текста. Поправи грешките. Сложи пропуснатите запетаи.

По жицата

– Хайде със здраве – викаше след тях Моканина. – Близу е селуту.

Замислен, Моканина са върна при овцети си и са залови отново за царвулите, които правише от нещавена кожа. „Бяла лястовичка – мислеше си той – Има ли я?“ Но нещо го подпираше в гърдите, мъчеше го. И като пусна шилото и погледна към небето, той извика:

– Боже, колко мъка има по тоя свят, боже!

Йордан Йовков

ОБРЪЩЕНИЕ

Упражнение 1

▶ Прочети откъса и назови лицата, които водят разговора.

Девойчето и месеците

- Фиуу – пици леденият вятър.
- Ау-у-у! – вие някъде гладен вълк. А девойчето крачи премръзнало към извора за вода.
- Девойче, какво търсиш по това време тука? Не те ли е страх, чедо? – попитали го месеците, събрани край извора.

– Не ме е страх, стриковци. Като ме праща мащехата, мога ли да не дойда?

– Така е, девойче, където има насилие, правина няма! – рекла Баба Марта. – А я кажи кои месеци са по-добри и кои по-лоши!

– Ох, златна бабо! – рекло девойчето. – Всичките са от хубави по-хубави.

 Обясни кои препинателни знаци са употребени и защо.

 Как се обръщат месеците към момичето, а момичето – към месеците?

В текста са употребени **обръщения**:
девойче, чедо, стриковци, златна бабо.

Обръщението може да се състои от една
или от повече думи.

Може да стои в началото, в края или между другите
думи на изречението.

Обръщението се отделя от другите думи със запетая.
Ако е в средата на изречението, запетая се поставя
от двете страни.

Ако се употребява самостоятелно или с него се изказва
силно чувство, след обръщението се поставя
удивителен знак:

„Невольо! Невольо! Ела да ни направиш колата!“

Упражнение 2

 Препиши изреченията. Подчертай обръщенията и постави пропуснатите препинателни знаци.

Хей отличнико здравей! Запей сега Родино мила!
Шуми под слънце роден край!

Упражнение 3

▶ Прочети куплета. Намери обръщенията в него и кажи как са отделени от другите думи.

Жътва е сега... Пейте, робини,
тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,
в таз робска земя! Ще да загине
и тоя юнак... Но млъкни, сърце!

❓ Знаеш ли кой е автор на тези редове?

Упражнение 4

Д Препиши текста, като сложиш пропуснатите препинателни знаци.

Мързеливата снаха

Бабата взела кобилищата и менците. Дядото ги дърпал и викал:

– Стой бабо! Ти си стара. Срамота е при по-млади ти да ходиш за вода. Старо дай менците на мене!

– Не бива дядо ти си по-стар. Аз съм жена – по приляга да отида за вода – думала бабата и държала менците.

Снахата ги гледала, слушала, па рекла:

– Оле, оле, как не се разбирате стари хора! И за това ли ум се иска? Единият да отиде сега, а другият – утре.

 Помисли и обясни.

1. Кой би трябвало да отиде за вода? Защо?
2. Какво значи „мързел“?
3. Снахата мързелива ли е?
4. Какво още можеш да кажеш за снахата?

 Заедно със съучениците си преразкажи приказката по роли, като употребиш пряката реч и обръщенията.

 Р Има ли непознати думи, които трябва да се изпишат в речничето?

Упражнение 5

 Прочети откъса. Препиши го. Подчертай обръщенията.

Неделчо отива в града

Чичо Благой ми рече:

– Неделчо, стягай се за път. Ще вървим, сине, докато е още хладно.

– Къде бе, чичо?

– Ще те откарам, юначе, в града на учение. Ти вече знаеш четенето и смятането. Ще продължиш науката си в едно машинно училище.

Ангел Каралийчев

 Как обръщенията се отделят от другите думи, ако стоят:

- 1) в началото на изречението?
- 2) в средата на изречението?
- 3) в края на изречението?

СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ

Някои думи означават имена на хора.

Например: *Любомир, майка* и др.

Други означават имена на предмети или понятия.

Например: *училище, вълнение* и др.

Те се наричат **съществителни имена**.

Съществителните имена биват **собствени** (*Стоян, Черно море* и др.)

и **нарицателни** (*маса, стол* и др.).

Съществителните собствени имена се пишат с главна буква.

Упражнение 1

 Открий в текстовете съществителни собствени имена.

1. Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори!.. Обичам те, мой мили край! Обичам те от всичката си душа и сърце...

2. Рила, Пирин и Родопите образуват най-големия планински масив на Балканския полуостров. Предполага се, че едно от най-първите имена на Рила е било Доунако, което станало по-късно на Донуна. И двете имена били дадени от траките. Пак те по-късно наименовали планината Рила. Името означава многоводна планина.

3. Рила е най-високата планина на Балканския полуостров, петата в Европа след Кавказ, Алпите, Сиера Невада и Пиринеите.

Упражнение 2

- Прочети откъса. Намери съществителни собствени имена.

Бай Ганьо на гости

Обядът е готов. Минават в обедната стая и сядат около трапезата.

– Това какво е, супа ли е? Аз обичам супа. Чорбата е турско ядене. Брей, щях да забравя! Аз имам чушки.

– Имате чушки, така ли? – обади се Иречек.

– Как не, нося си чушки. На, заповядайте, разтрийте си! Хе, хе, по български!

Алеко Константинов

- В твоя роден говор има ли нещо общо с говора на героя?

Упражнение 3

- Състави по едно изречение с всяко съществително собствено име.

Черно море, Киев, София, Дунав, Одеса, Запорожие, Родопите, Карпатите.

П Съществителните имена се различават по род и се менят по число.

Родът на съществителните имена се открива с помощта на думите **ЕДИН, ЕДНА, ЕДНО**, например: **един град, една жена, едно село**.

Съществителните имена могат да бъдат в единствено число (**един молив**)

и в множествено число (**много моливи**).

Упражнение 4

- Определи рода и числото на съществителните имена.

Влак, порой, ученици, самолет, болка, стълбище, краища, ракети, гари, поле, села, тетрадка, тебешир, часовник, чинове, градове, театри, музей, улица, булеварди.

Упражнение 5

▶ Напиши в множествено число съществителните имена.

час – часове

поле – ...

растение – ...

блок – ...

око – ...

море – ...

ухо – ...

врата – ...

певец – ...

дядо – ...

Упражнение 6

▶ Разгледай картината. Направи съчинение по нея. Работи по плана.

План

1. Създаване на нова училищна овощна градина.
2. И учителят, и учениците засаждат дръвчета в училищната овощна градина.
3. Четвъртокласниците помагат на учителя си.
4. Всички са доволни от извършената работа.

Основна форма на съществителните имена е нечленуваната форма за единствено число.

Упражнение 7

Д Препиши съществителните имена от откъса в основна форма. Определи вида, рода и числото им.

Модел: *капка – същ. нариц., ж. р., ед. ч.*

Занизаха се мрачни дни. Заваля дребен дъждец. Наквасеното димитровче тежко отпусна цвят над гърнето. Една дъждовна капка се търкулна по най-долния листец на цветето и се нагласи да падне.

– Ах, колко съм уморена! – въздъхна тя.

– Откъде идваш? – попита любопитно лястовичето.

– Голям път изминах. Идвам от Великия океан. Там се родих. Аз не съм дъждовна капка. Аз съм сълза.

– Сълза ли? Каква сълза? – надигна се тревожно лястовичето.

– Майчина сълза.

Ангел Каралийчев

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

В изречение съществителни имена могат да се употребяват в **обща** и **членна** форма.

Членуването е прибавяне към името особена частица, която се нарича **определителен член**.

Упражнение 1

 Прочети. Определи рода и числото на подчертаните съществителни. Посочи члена, ако съществителното е членувано.

Живият въглен

Веднъж един **овчар** наклал в гората **огън** да си пече **месо**. Подушил **месото** един **орел** и започнал да кръжи в **небесата**. **Овчарят** отишъл да навиди **стадото**. **Орелът** се спуснал над **огъня**, грабнал **месото** на **овчаря** и отлетял към **гнездото** си.

Не щеш ли, за **месото** се бил залепил един жив **въглен**. Отронил се и подпалил **гнездото**. **Орелът** пухкал с **криле** да го угаси, но **огънят** се разпалвал все повече и повече. Изгоряло **гнездото** на **орела**.

Елин Пелин

- 1. Защо едни съществителни са членувани, а други – не са?
2. Зависи ли членната форма на съществителните от рода и числото им?
3. Зависи ли членуването на съществителните имена от ролята им в изречението?
4. Кои съществителни имат пълна и кратка членна форма?
5. Кога съществителните от мъжки род трябва да се употребяват в пълна членна форма и кога – в кратка членна форма?

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА ОТ МЪЖКИ РОД

Съществителните от мъжки род се членуват различно.

Повечето съществителни имена от мъжки род,
които завършват на съгласна,
в единствено число приемат
пълния член **-ЪТ** или краткия член **-А**.

Например: *молив* – *моливът* – *молива*.

Други приемат пълния член **-ЯТ** или краткия член **-Я**.

Например: *цар* – *царят* – *царя*.

Когато съществително име от м. р. ед. ч. е подлог в
изречението, то се членува с пълен член **-ЪТ** или **-ЯТ**.

Например: *учебникът*, *учителят*.

Когато съществително име от м. р. ед. ч. е второстепенна
част, то се членува с кратък член **-А** или **-Я**.

Например: *учебника*, *учителя*.

Съществителните имена от мъжки род, които
завършват на **-й**, приемат член **-ят**, **-я**:

музей – *музеят*, *музея*, *герой* – *героят*, *героя*

Съществителните имена от мъжки род, които
завършват на **-ар**, **-яр**, **-тел** и обозначават лица,
се членуват с **-ят**, **-я**:

*аптека*р – *аптекаря*т, *аптекаря*,
писател – *писателя*т, *писателя*

Съществителните имена от мъжки род,
които завършват на **-тел** и обозначават уреди,
се членуват с **-ят**, **-я**:

усилител – *усилителя*т, *усилителя*

Има десет съществителни имена от мъжки род,
които приемат член **-ят** или **-я**:

- 1) *ден*, *сън* (ударението се премества върху члена);
- 2) *зет*, *кон*, *крал*, *цар*, *огън*, *път*, *нокът*, *лакът*
(ударението не се премества).

Упражнение 1

▶ Прочети текстовете. Препиши съществителните имена и посочи рода, числото и члена им.

Модел: човек – м. р., ед. ч., нечленувано
коня – м. р., ед. ч., непълен член **я**

1. Веднъж един старец отишъл с кола за риба, наловил много риба, натоварил я на колата и си тръгнал към дома. Една лисица го видяла, че кара риба в колата, па намислила да открадне рибицата на стареца, та го преварила, легнала на пътя и се престорила на умряла.

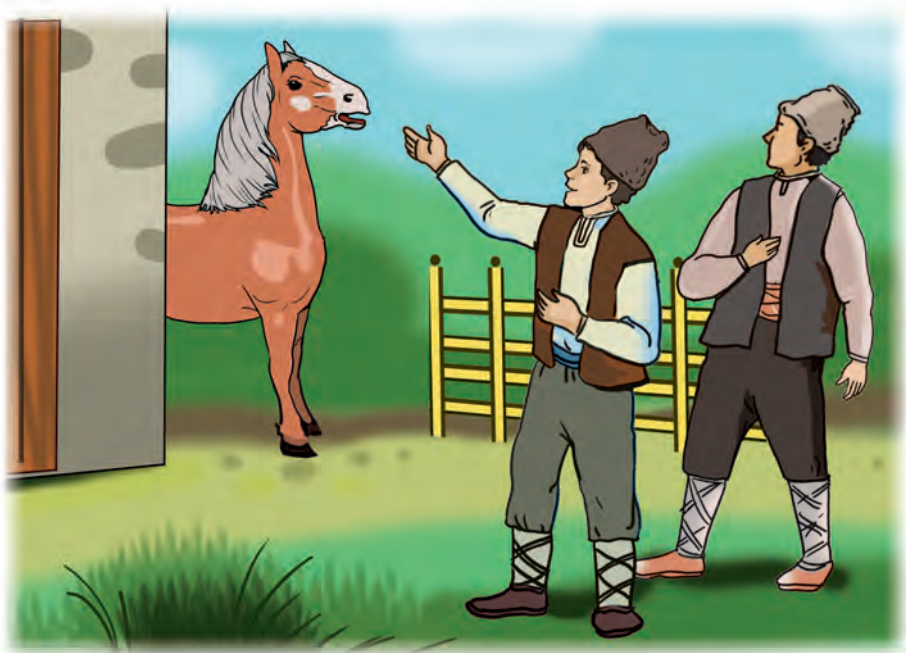
2. Един селянин поискал от своя съсед коня му, за да отиде на пазар.

– Ей сега го дадох на брат ми – отговорил съседът.

По това време конят силно изцвилил в обора.

Селянинът се усмихнал и казал:

– Видя ли, съседе! Ти излъга, но конят ти сам се обади, че е тук.

Упражнение 2

 Посочи членовете на следните съществителни имена.

Класът – класа – класовете, зъбът – зъба – зъбите,
снегът – снега – снеговете, народът – народа – народите,
аптекарят – аптекаря – аптекарите.

Упражнение 3

 Извади от текста съществителните имена. Определи ги по вид, род, число и членуване. Обясни защо са членувани или не са членувани съществителните в текста.

Добрият приятел е богатство. Той никога не се избира по външност. Много е важна душевността му. Добре е приятелите да имат близки интереси, да умеят да се шегуват. Приятелството не е истинско, когато има дребнавост, хитрост, лъжа. Добрият приятел никога няма да те изостави – нито в радост, нито в скръб.

Колко е хубаво, когато имаш истински приятел до себе си!

Из ученическо съчинение

- 1. Имаш ли приятели? Много ли са?
2. Отдавна ли се познавате?
3. Помагаш ли на приятелите си? Как?
4. А те помагат ли ти? Как?

Упражнение 4

 Д Препиши изреченията. Подчертай съществителните имена от мъжки род. Обясни членуването им.

Сънят е по-сладък и от меда.

За вълка приказват, а вълкът е в кошарата.

Живота си давам, вярата – не.

Капката пробива камъка.

- 1. Как разбираш смисъла на изреченията?
2. Различаваш ли пълна и кратка членна форма?
Как?

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА ОТ ЖЕНСКИ И СРЕДЕН РОД

Съществителните имена от женски род единствено
число се членуват с член **-ТА**:
книга – книгата, пèсен – песента

Ако съществителното завършва на **-а** или **-я**, в членната
му форма ударението се запазва на същата сричка.

Ако съществителното завършва на съгласна,
при членуването му ударението се премества върху
члена.

Ако съществителното завършва на **-т**, при членуването
думата се пише с удвоено **т**:
пролет – пролетта

Ако съществителното завършва на **-щ**,
членната му форма завършва на **-щта**:
нощ – нощта, свещ – свещта

Много съществителни имена в ж. р. ед. ч. завършват
на звучна съгласна. При членуване звучната съгласна
се чува като беззвучна.

Чува се: *скръпта, ръшта*
Пише се: *скръбта, ръжта*

Упражнение 1

 Препиши съществителните имена. Дай членната им форма. Сложи ударението.

Маса, елда, извара, къща, вечер, повест, пътека,
пчела, войска, сутрин.

Упражнение 2

- Препиши. Подчертай членуваните съществителни имена. Обясни.

Минзухарчето

Под снега на топло спяха цветята и тревичките. В края на гората дремеше минзухарчето. Сгущено между острите си листенца, то чакаше да го събуди пролетта.

През нощта времето неочаквано се затопли. Закапа на едри капки снегът от дърветата. Наблизо подхвъркна шарено птиче. Песента му помами нежното нетърпеливо цвете.

Христо Стойков

Упражнение 3

- Препиши съществителните имена и ги членувай.

Болест, свещ, връв, милост, растителност, кост, вечер, сутрин, помощ, съвест, възраст, крепост, власт, мъдрост, пещ, мощ.

Упражнение 4

- Разпредели имената на две групи според рода им и ги членувай.

Бодрост, гост, смелост, радост, турист, решителност, мост, старост, футболист, трудност, спортист, цъфтеж, космонавт.

Упражнение 5

- Редактирай текста на приказката, в който са допуснати няколко грешки. Колко са грешките: 4 или 5?

Крадец

Един човек имал в плевнята си сено. По едно време някой започнал да краде от него. Стопанина се чудел как да хване крадецът. Веднъж той се оплакал

на съседът си за краденото сено. Казал му, че познава крадецът по това, че на неговата шапка е кацнала муха. Съседът веднага махнал с ръка по шапката си. Искал да изгони мухата. Така стопанина разбрал кой е крадецът.

Упражнение 6

▶ Препиши приказката. Членувай недописаните съществителни имена.

Овчар – юнак

Дядо седи край огън... и ни разказва приказка за един цар и за неговия зет. Цар... бил жесток човек. Зъл бил и зет... му. Народ... пъшкал под тежкия робски ярем.

Овчар... разбунтувал народ... и го повел на борба срещу потисниците.

ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ

Дума, която означава признак на предмет,
се нарича прилагателно име.

Всяко прилагателно име в изречението се свързва със
съществително име и се открива с въпросите
КАКЪВ? КАКВА? КАКВО? КАКВИ?

Прилагателните имена се менят по род
(мъжки, женски, среден)
и число (единствено, множествено).

Упражнение 1

Открий в текста прилагателните имена. Обясни какво означават. Определи рода и числото им.

Сбогом, лято!

Лятото отмина
с ален мак в косата,
с тежък сноп на рамо,
с огнен сърп в ръката.

Слязоха в полето
стада руди, гойни.
Сбогом, жарко лято,
Сбогом, птички пойни!

Упражнение 2

Кажы подходящи прилагателни имена към следните съществителни:

Пролет, цвете, поляна, дърво, музика, книга, гора,
ден, планина, връх.

Упражнение 3

 Препиши текста. Подчертай с права линия съществителните имена и с лъкатушна – прилагателните имена.

Лятна вечер

Лятното слънце бе заседнало зад сините далечни планини на запад. Там се губеше вече последният кървав багрец. Небосводът полека-лека се открояваше във вечерната дрезгавина. Угасна жежкият летен ден и лека вечерна хладина повя над земята.

Елин Пелин

Упражнение 4

 Препиши прилагателните имена заедно със съществителните имена, които те поясняват. Определи рода и числото им.

Стара планина

В Стара планина има вековни гори. В полите ѝ растат могъщи дъбове. От кората им всяка пролет тече гъст и киселичък клей, любимата храна на кателиците. Лешникови гори и широколистни липи се срещат по тези места. Горските плодове служат за храна на дивите гълъби. Нагоре започва букът. Облите му и дебели стъбла напомнят мраморни колони.

Емилиян Станев

Упражнение 5

 Образувай от следните съществителни имена по едно прилагателно с формите за единствено и множествено число.

Модел: *дом – домашен, домашни.*

Село, училище, дърво, стъкло, спорт, ябълка, град, зима, пролет, лято, есен.

Упражнение 6

- Разшири изреченията, като употребиш вместо точките подходящи прилагателни имена.

Лете ... къщи плуват в ... зеленина. Наоколо се простират ... градини. В тях зреят ... ябълки и ... круши.

Прилагателните имена, които в м. р. ед. ч. завършват на **-нЕн**, в останалите им форми се пишат с удвоено **н**, ако гласна **е** между двете **н** изчезва.

Например: *военен – военна, военно, военни.*

В прилагателните, които в м. р. ед. ч. завършват на **-ен**, удвоеното **н** не се пише.

Например: *вълнен – вълнена, вълнено, вълнени.*

Упражнение 7

- Препиши откъса. Измени думите в скоби, за да ги съгласуващ със съществителните имена с формите за единствено и множествено число след тях.

Нос Емине

Нос Емине е пленително красив!

Посетихме го една (есенен) нощ. Морето беше спокойно. Безкрайна (лунен) пътека трептеше над (сънен) му води. Като (копринен) плюш ни галеше морският ветрец.

Захласнати от красота, останахме до (ранен) зори.

Тук научих (старинен) легенда. Четиридесет български девойки се хвърлили от високата скала, за да не бъдат заробени от турците.

Леда Милева

Упражнение 8

Д Промени по род и число дадените прилагателни. Напиши ги в таблицата:

мъжки род	женски род	среден род	множествено число
<i>съвременен</i>	<i>съвременна</i>	<i>съвременно</i>	<i>съвременни</i>

Конен, стенен, вълнен, лунен, есенен, сънен, коп-ринен, старинен, картинен.

УПОТРЕБА НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Упражнение 1

▶ Прочети двата откъса. Посочи кое описание ти харесва повече и защо.

Край Марица

Чудна лятна нощ, прохладна и свежа, падна над земята. Безкрайното поле потъна в мрак и се предаде на дълбока почивка под сладкия напев на жаби и шурци.

Марица подплисваше мътни води, които се ширеха между китни брегове. Лъхаше на влага и хладина.

От близките ливади се обади ясен мъжки глас и проехтя в дълбоката тишина.

Елин Пелин

Край Марица

Нощ падна над земята. Поле потъна в мрак и се предаде на почивка под напева на жаби и шурци.

Марица подплисваше води, които се ширеха между бреговете. Лъхаше на влага и хладина.

От ливадите се обади глас и проехтя в тишината.

Упражнение 2

- Прочети разказа. Прочети го още веднъж, обаче без прилагателните имена.

Есен в гората

Настъпи хладна есен. Паднаха люти слани. Всички пойни птици поеа път към топлия юг.

Липата зарони жълти листа. По голите ѝ клони шумолят само черните ѝ плодове. Те сякаш са ситни черешки. Сега яворът е сменил лятното си наметало с най-пъстра премяна. Единствен още се държи упоритият дъб. Но и неговите листа вече се изпъстрят с малки червеникави петънца.

Петър Бобев

- При кой прочит мисълта е по-ясна и картината е по-пълна?

Употребата на прилагателните имена прави речта ясна и картинна. Обаче изреченията не трябва да се отрупват с много прилагателни имена.

Упражнение 3

- Препиши текста. На мястото на точките постави подходящи прилагателни имена, като използваш прилагателни за допълване: *жълти, синьото, златни, стройни, войнишки*.

Жерави

Гората мълчи. По земята падат ... листа като ... птички.

Високо, високо в далечината на ... небе на ... .. редици си отиват жеравите. Едвам-едвам се виждат. Те гракат и сякаш ви казват: „Простете, простете!..“

Елин Пелин

Упражнение 4

- Опиши вашето училище. Употреби подходящи прилагателни имена.

Упражнение 5

- Направи писмен преразказ на приказката по плана.

Защо се удавил чорбаджията

Двамата пътници стигнали до една река. Единият бил селянин, а другият чорбаджия. Над реката имало едно мостче, което се люлеело под най-малката тежест.

– Чорбаджи, дай си ръката да преминем заедно – предложил бедният.

Като чул, че му искат ръката, чорбаджията гневно смръщил вежди и тръгнал сам по мостчето. До средата криво-ляво се крепял, ала мостчето изведнъж се залюляло и чорбаджията бух в реката.

Селянинът скочил във водата да спасява нещастника и му викал:

– Дай си ръката, човече! Дай си ръката!

Но чорбаджията пак не поискал да си даде ръката и така загинал.

Привечер беднякът отишъл при чорбаджийката и ѝ разказал как загинал стопанинът ѝ. Накрая завършил с въздишка:

– Ех, можех да го спася, ако ми беше подал ръката си!..

– Нещастнико – ревнола чорбаджийката, – ти си го погубил! Ако си искал да го спасиш, защо не му си рекъл: „Чорбаджи! На ти ръката ми!“ Къде, глупако, си чул и видял чорбаджия да дава нещо? Нали той е свикнал само да взема?

План:

1. Беднякът иска да помогне на чорбаджията.
2. Чорбаджията пада от мостчето.
3. Беднякът се опитва да спаси чорбаджията.
4. Чорбаджийката ругае бедняка.

СТЕПЕНУВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Упражнение 1

Разгледай картината. Сравни по височина дърветата, като използваш прилагателното *висок*. Състави текст.

Модел: *На мястото на старата къща се издигна висока сграда. След една година до нея построи по-висока сграда. Най-високата сграда е на шест етажа.*

Прилагателните имена, които показват качество, могат да се степенуват.

Има **три** степени за сравнение:

положителна степен – *висок, хубав, голям;*

сравнителна степен – *по-висок, по-хубав, по-голям;*

превъзходна степен – *най-висок, най-хубав,
най-голям.*

Между частиците **по-** и **най-** и прилагателното име се пише винаги малко тире.

Упражнение 2

 Прочети текста.

Добруджа

Хубава е Добруджа през зимата. Снегът по нивите е посипан гладко.

Само тук-тамеч личат дребни стъпки на зайци и яребици.

Още по-хубава е Добруджа през пролетта. Големите бели морета от сняг стават зелени.

Ала най-хубава е Добруджа, когато узреят житата. Тогава цялата равнина става златна.

Дора Габе

- 1. Има ли в текста степенувани прилагателни?
2. В коя степен е всяко прилагателно?

Упражнение 3

 Посочете антонимите на дадените прилагателни имена. Степенувайте ги в сравнителна и превъзходна степен. Напишете три изречения, като използвате степенуваните прилагателни.

Болен, студен, малък, сух, страхлив.

Упражнение 4

- Препиши прилагателни в сравнителна степен. Измени ги в превъзходна степен. С двете от тях напиши по едно изречение.

Спортист

Аз искам да стана
по-пъргав от горска сърна,
да бъда по-силен
от морска вълна,

по-зорък от ястреб,
от струна по-прав,
по-волен от вятър,
от камък по-здрав.

Цветан Ангелов

Упражнение 5

- Препиши изреченията. Провери правописа на степенуваните прилагателни.

По високите върхове на Родопите се белее сняг. По високите върхове са по недостъпни за малките туристи.

По широките улици се разхождат много хора. По широките улици са по удобни за транспорта.

По зелените клони на дърветата са накацали безгрижни сиви врабчета.

- В коя степен е всяко прилагателно?

Упражнение 6

- Прочети изреченията. Посочи прилагателните имена. Определи в коя степен е всяко прилагателно.

1. Херсон е голям град. Одеса е по-голяма от Херсон. Най-голям град в Украйна е Киев.

2. Витоша е висока планина. Пирин е по-висока планина от Витоша. Рила е най-висока планина в България.

ЧЛЕНУВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

Прилагателните **от м. р. ед. ч.** имат пълна и кратка членна форма.

Ако прилагателното от мъжки род завършва на съгласна, пред члена добавяме **-и-**.

Ако прилагателното пояснява подлог, приема пълен член **-ят**. Ако пояснява второстепенна част на изречението, членува се с кратък член **-я**, например:

*Широк**Ият** път води за града.*

*Тръгвам по широк**Ия** път.*

Прилагателните имена от женски род приемат член **-та**, например:

*А стар**ата** къщи защо е мълчалива?*

Прилагателните имена от среден род приемат член **-то**, например:

*Родн**ото** му село се нарича Росен.*

Прилагателните имена в множествено число от трите рода приемат член **-те**:

*широк**ите** пътища, стар**ите** къщи, родн**ите** села.*

Упражнение 1

 Напиши в колонка прилагателните, членувай ги в единствено и множествено число.

Модел: *зелен – зеленият, зеления, зелените.*

Малък, голям, черен, червен, бял, син, кафяв, жълт, зелено, светлосин, виолетов.

Упражнение 2

- Препиши изреченията, в които има членувани прилагателни от мъжки род. Обясни защо някои са употребени в пълна членна форма, а други – в кратка.

Гордият орел

Един ден старият орел се стрелка в непристъпните канари на високия връх. Долу в планинските низини се носеше необикновенният шум на много хора. Те прокарваха път през високата планина.

– Жалки същества! – извика презрително гордият орел. – На планинските върхове, дето почивам, вие можете да дойдете, но в небесните висини, дето летя, никога няма да се срещнем.

Георги Караславов

Упражнение 3

- Прибави по две подходящи прилагателни имена към следните съществителни. Напиши изречения с тях.

Победа, надежда, стадион, спортист, мач, гол.

Упражнение 4

- Препиши текста. На мястото на въпросите постави подходящи прилагателни имена.

Есен

Дойде и замина (какво?) лято, ето че иде (каква?) есен. (Каква?) слана попари (какви?) цветенца. Небето е забулено с (какви?) облаци, през които понякога надниква (какво?) слънце. (Какъв?) вятър снове изклоните на дърветата и събаря (какви?) листа. В гората е глухо и мрачно.

Упражнение 5

 Препиши откъса, като членуващ недописаните прилагателни и съществителни имена.

Опасна отрова

От лекар... младеж... научи, че в тютюнев... дим се крие опасна отрова никотин. От белите дробове никотин... отива в кръвта и бавно отравя целия организъм.

– Сега, когато здравето Ви е в опасност, има само един път: откажете се от тютюн... – завърши лекар... .

Млад... човек благодари на добр... лекар. Излезе от кабинет... и реши никога да не поднася към устата си цигара.

1. Какво значи „здравословен живот“?
2. Защо трябва да пазим здравето си?
3. Правиш ли утринна гимнастика?
4. Спазваш ли дневния режим?
5. Какво правиш през свободното си време?
6. Навреме ли си лягаш всяка вечер?

Упражнение 6

 Препиши пословиците. Подчертай прилагателните имена.

1. Силният човек и водопадът сами си проправят път.
2. Здравият човек гладен не умира.
3. Дълбоката рана заздравява, а лошата дума не се забравя.
4. Бързата работа – два пъти работа.
5. Хубавата дреха не прибавя ума. Ако не можеш да бъдеш хубав и честит, както искаш, бъди добър и почтен, както трябва.
6. Хубавата мома слънчевите зари надгрява.

ЧИСЛИТЕЛНО ИМЕ

Числителното име е част на речта, която обозначава число, брой или поредност.

Числителните имена се делят на две групи:
бройни и редни.

ЧИСЛИТЕЛНИ БРОЙНИ ИМЕНА

Дума, която означава броя на предметите или на лицата, се нарича **числително бройно име**.

Числителното бройно име отговаря на въпроса **колко?**

Числителните бройни имена нямат и не се изменят по род и по число.

Изключение:

числителното **един** (*една, едно, едни*);

числителното **два** (за м. р.) и **две** (за ж. и ср. род).

Числителните бройни имена могат да се членуват с член **-те** или член **-та**:

*седем книги – седем**те** книги;*

*двеста братя – двест**ата** братя.*

При членуване на бройни имена, които завършват на **-т**, се пише удвоено **т**:

десет мъже / жени / момчета –

*десет**те** мъже / жени / момчета.*

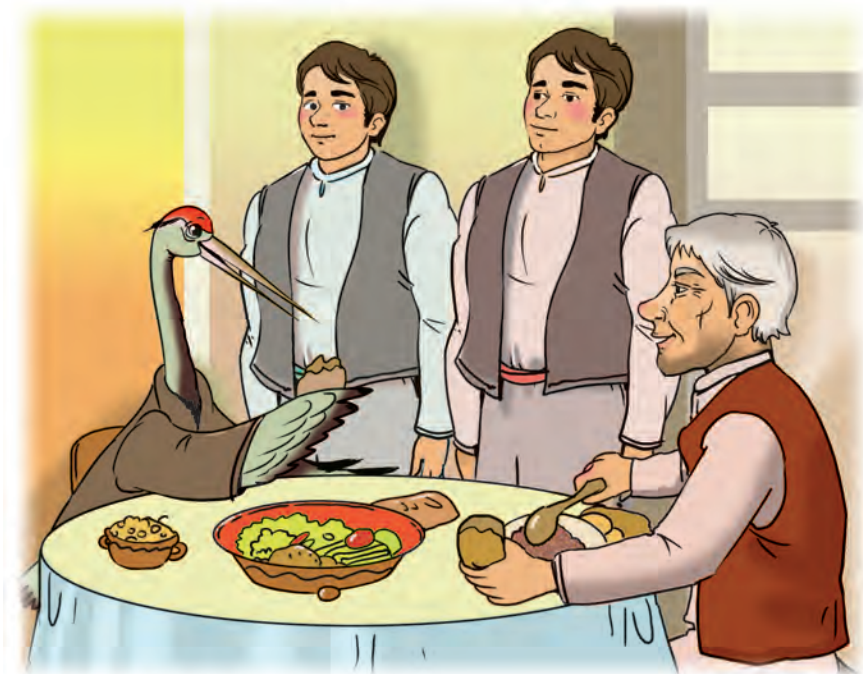
един – един**ият**, един**ия**,

една – една**та**, едно – едно**то**, едни – едни**те**;

два – два**та**, две – две**те**

Упражнение 1

▶ Прочети откъса и намери числителните бройни имена.

Торбаланци

Жеравът дал на стареца една торбичка и рекъл: „Торбаланци, на работа!“

В миг от торбата изскочили две пъргави момчета. Те извадили една маса, два стола и наредили едно златно блюдо, шест чинии, няколко чаши. Сложили на масата баница, баклава, печено прасенце, бял хляб. Наредили и чудни напитки, па казали: „Молим, заповядайте!“

Жеравът и дядото яли до насита.

Елин Пелин

1. Позната ли ти е тази приказка?
2. Можеш ли да преразкажеш цялата приказка?
3. Разбираш ли на какво ни учи авторът?

Числителните имена, които завършват на **-десет**, могат да се изговарят и да се пишат по два начина:
единадесет – единайсет, двадесет – двацет и др.
Освен: *петдесет, седемдесет, осемдесет и деветдесет.*

Упражнение 2

 Членувай следните числителни. Напиши по едно изречение с тях. Като членуваш числителните, сложи ударението.

Пет, шест, девет, десет, двадесет, трима, двадесет и две, петнайсет.

Упражнение 3

 Напиши по едно изречение с дадените числителни.

Един, една, едно, два, две, единият.

Упражнение 4

 Броим до 100.

- 1. Как се наричат десетките?
2. По какво се различават бройните и редните числителни имена?
3. Как се образуват сложни и съставни числителни имена?

 Бройни числителни от **100 до 1000**: *сто, двеста, триста, четиристотин, петстотин, шестстотин, седемстотин, осемстотин, деветстотин, хиляда, но: две хиляди, три хиляди* и т.н.

 В съставните числителни съюзът **и** се слага пред **последната дума** (не цифра!).
Например:
854 – осемстотин петдесет и четири;
850 – осемстотин и петдесет.

Като образуваме редни числителни, само последната дума употребяваме във форма на редно числително:

1878 г. – *хиляда осемстотин седемдесет и осма година.*

Упражнение 5

▶ Каква е дължината на реките и височината на върховете? Числителните имена напиши с думи.

река Марица – 525 км

връх Мусала – 2925 м

река Днепър – 2200 км

връх Вихрен – 2915 м

река Искър – 368 км

река Днестър – 1352 км

връх Говерла – 2061 м

Черни връх – 2290 м

река Тунджа – 405 км

река Дунав – 2850 км

1 метър .....▶ 2 метра .....▶ много метри;

1 километър .....▶ 2 километра .....▶ много километри.

Упражнение 6

▶ Препиши текста. Отгатни гатанката. Подчертай числителните. Характеризирай ги.

Едно дърво има дванадесет клона, на всеки клон има по четири гнезда, във всяко гнездо има по седем яйца. Що е то?

1. Можеш ли да провериш вярна ли е гатанката?

2. Как се наричат математическите действия, които трябва да използваш?

ЧИСЛИТЕЛНИ РЕДНИ ИМЕНА

Числително бройно име означава количество на предметите и отговаря на въпроса *колко?*

Числително редно име означава реда (поредността) на предметите като техен признак и отговаря на въпроса *кой по ред?*

Редните числителни се образуват от бройни числителни, които се делят на *прости*, *сложни* и *съставни* числителни имена.

Като назоваваш **редно съставно** числително, само последната дума трябва да употребиш във форма за редно числително, предходните думи са форми за бройни числителни.

Например: (колко?) – *двайсет и пет*;

(кой по ред?) – *двайсет и пети*.

Упражнение 1

Прочети текста. Открий числителните имена. Характеризирай ги.

На Оборище

Тая нощ в гората на Оборище имаше петстотин души. Пътеката, през която трябваше да минем, се пазеше от три страни.

Щом се отбихме от големия път и нагазихме в гората, чу се глас, без да се вижда човекът, който ни питаше: „Кой живееш?“ Това беше първата страна. Ние дадохме съответната парола и оттам изскочиха двадесет и пет въоръжени момци, които взеха да точат оръжие пред войводата, когото познавахме. Те ни поздравиха с думите: „Да живее България!“ и се върнаха пак на първото си място. Същото се случи и с останалите две страни.

Захари Стоянов

1. Кой числителни са членувани и кои не са членувани? Защо?
2. Знаеш ли кои събития описва авторът?
3. Кога е националният празник на България?
4. Какво се празнува на 3 март?

Упражнение 2

 Препиши изреченията. Определи вида на числителните имена. Образувай с тях други изречения.

1. Петима Петка не чакат.
2. Двама се карат – третият печели.
3. Тя получи петица по математика.
4. Първите двама по успех от класа ще получат награда.
5. Първата хапка е най-сладка.

Упражнение 3

 Напиши с цифри датата на рождения си ден, постави точки, където трябва. Запиши датата с думи.

Модел: *Елин Пелин е роден **на** 18.07.1877 г.*

*Елин Пелин е роден **на** осемнайсети юли хиляда осемстотин седемдесет и седма година.*

*Елин Пелин е роден **през** юли.*

*Елин Пелин е роден **през** хиляда осемстотин седемдесет и седма година.*

-
1. Как се наричат месеците на годината?
  2. Кога е роден баща ти? Кога е родена майка ти?
  3. През кой месец е роден баща ти? През кой месец е родена майка ти?
  4. Кои предлози трябва да се употребяват, когато говорим за датите?

 Ако посочваш числото на месеца,
употребявай предлог **НА**.
Ако числото не се споменава,
използвай предлог **ПРЕЗ**.
Пред датата се употребява **само един** предлог!

Упражнение 4

- Прочети текста. Препиши словосъчетанията от текста, в които има числителни имена.

Рибен буквар

През 1824 година доктор Петър Берон от Котел съставя и издава първия български буквар. Дотогава са отпечатани на български език всичко осем книги.

Букварът с различни поучения от Петър Берон е първата българска учебна и светска книга. Известен е под името „Рибен буквар“.

В буквара са поместени няколко четива, които са първите, предназначени за българските деца.

- 1. Какви са по вид извадените числителни имена.
2. Защо книгата е наречена „Рибен буквар“?

Упражнение 5

- Прочети текста на глас. Запиши числителните имена с думи.

В северното полукълбо, където се намира нашата страна, периодът от 21 март до 22 юни се нарича пролет, от 22 юни до 23 септември – лято, от 23 септември до 22 декември – есен, от 22 декември до 21 март – зима. Тези 4 периода се наричат годишни времена (сезони).

- 1. Какви са по вид извадените от текста числителни имена – редни, бройни?
2. Колко сезона има при нас?
3. Как се наричат пролетните месеци?
4. Как се наричат летните месеци?
5. Как се наричат есенните месеци?
6. Как се наричат зимните месеци?

Упражнение 6

 Препиши думите. Състави пет изречения, като използваш някои от тях.

Хилядолетие, милионер, стотарка, единадесетгодишен, двукратен, четвъртина, столетник.

 1. Кои числителни са използвани при образуване на тези думи?

 2. Какво означава думата *столетник*?

Упражнение 7

 Докажи, че числителните имена от изреченията са редни.

1. На втория ден от пътуването всички почувстваха умора.

2. Васил Левски е роден в град Карлово на 6 юли 1837 година.

3. Аз съм записан под номер пети в списъка на класа.

4. Това е учебник за 4. клас.

5. Това е учебник за IV клас.

 1. Кой препинателен знак сложен след цифрата в четвъртото изречение?

2. Знаеш ли защо?

3. Кои цифри – арабски или римски – са употребени в последните две изречения?

ВИДОВЕ МЕСТОИМЕНЯ

ЛИЧНИ МЕСТОИМЕНЯ

Думите, които заместват имена на лица и предмети, се наричат лични местоимения.

Личните местоимения се менят по лице и число.

Личните местоимения имат форми за винителен и дателен падеж.

Личните местоимения се употребяват в пълна и кратка форма.

Число	Лице	Основна форма	Винителен падеж (кого?)	
			пълна форма	кратка форма
Ед. число	1	аз	мене	ме
	2	ти	тебе	те
	3	той	него	го
		тя	нея	я
Мн. число	1	ние	нас	ни
	2	вие, Вие	вас, Вас	ви, Ви
	3	те	тях	ги

Число	Лице	Основна форма	Дателен падеж (на кого?)	
			пълна форма	кратка форма
Ед. число	1	аз	на мене	ми
	2	ти	на тебе	ти
	3	той	на него	му
		тя	на нея	й
Мн. число	1	ние	на нас	ни
	2	вие, Вие	на вас, на Вас	ви, Ви
	3	те	на тях	им

Упражнение 1

▶ Разгледай таблицата. Сравни книжовните форми с местоименията, които се употребяват в родния ти говор.

- ?
1. Кои форми се отличават?
  2. Защо някои форми са написани с голяма буква?
  3. Кои форми се употребяват по-често – пълни или кратки? Обясни!
  4. Какви форми се употребяват с предлози?

Упражнение 2

▶ Извади личните местоимения и думите, които те заместват.

Песен

Малка птичка рано горска песен пее
на зелено росно клонче се люлее.

Бухалът се мръщи в своята хралупа,
гневно я поглежда и с крилото тупа.

– Кара ли те някой, че си ми запяла?
Цяла пролет вече, чувам, не си спряла.

Няма ли на мира ти да ме оставиш!
Тръгвай из гората друго там да правиш!

– Аз съм малка птичка, друго не умея
и се учих само хубаво да пея.

– Че кому е нужна, птичко, твоята песен?
Бухалът се сведе над дъба надвесен.

– Искат я тревите, искат я цветята,
да не бъде тъжно никога в гората.

Илия Буржес

- ?
- Има ли думи, които не се употребяват в книжовния език и са използвани от автора за спазване на реда на ритмическите стъпки?

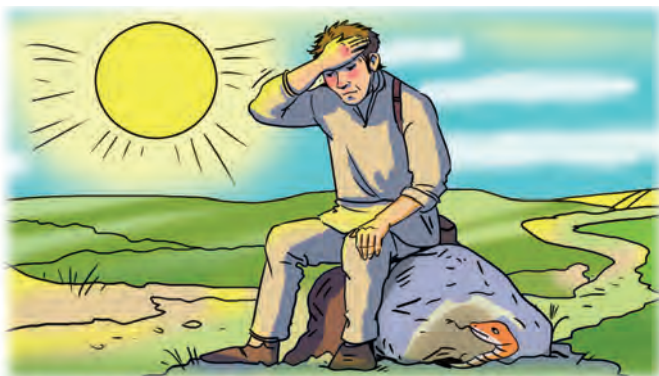
Упражнение 3

- ▶ Прочети приказката. Препиши личните местоимения. Почти лице и число на всяко местоимение.

Модел: аз – 1 л., ед. ч.

Камък и змия

Изморен пътник седнал на студен камък да си почине. Под камъка имало змия. Като подушила човека, тя казала на камъка:

– Я се потмести. Искам да ухапя този човек.

– Ти бъди спокойна – отговорил камъкът. – Аз ще го ухапя по-добре от тебе.

Изпотеният пътник почивал дълго върху камъка. Без да усети, той е простинал.

Като си отишъл в къщи, разболял се и дълго лежал.

Упражнение 4

- ▶ Прочети гатанката. Определи личните местоимения.

В късна есен рошава и слаба,
отдалече идва ни на гости баба.
Знаете я всички, тя е много стара,
ту ни се усмихва, ту пък ни се кара.
Ала златно слънце щом я в миг погледне,
бързо тя заплаква със сълзици ледни.

Що е то?

Илия Буржев

Упражнение 5

 Прибави в текста пропуснатите местоимения.

Половин час чаках да дойде майка ми. Когато ... видях, много се зарадвах.

Поздравих ... и ... прегърнах. После ... преразказах една нова приказка. Обичам да разказвам приказките на майка ми. На ..., не на някой друг, защото ... винаги ... слуша с интерес.

С предлози се употребяват само пълните форми на личните местоимения.

УПОТРЕБА И ПРАВОПИС НА ЛИЧНИ МЕСТОИМЕННИЯ

В изречение местоименията
аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те
служат винаги за подлог.

Личните местоимения, които отговарят на въпросите
кого? и **предлог + кого?**,
са второстепенни части.

Упражнение 1

 Прочети стихотворението. Определи службата на личните местоимения с помощта на въпроси.

Модел: *Кой обича? – аз (подлог).*

Граничар

Аз обичам много тоя батко.
Зная, той неспирно бди за нас.
По-спокойно да работи татко.
По-спокойно да се учя аз.
Затова и писъмце му пиша,
и колети му изпращам аз...

Иван Давидков

Упражнение 2

Сравни изреченията по смисъла.

1. Повикаха ме при директора.
Мене повикаха при директора.
Мене ме повикаха при директора, не тебе.
2. Всички я обичат.
Всички обичат нея.
Нея я обичат, не нас.
3. Вас ли чакат тези хора?
Вас ли Ви чакат тези хора?
Чакат ли Ви тези хора?

1. Има ли в текста лични местоимения, които са употребени в падежна форма?
2. Защо в някои изречения личните местоимения са удвоени?
3. Променя ли се смисълът на изречението, ако личното местоимение се удвоява?

При удвояване на личното местоимение формите му трябва да са от един и същи падеж.

Правилно: **На мене** (дат. п.) **ми** (дат. п.) *се пише*.

Неправилно: **Аз** (им. п.) **ми** (дат. п.) *харесва тази чанта*.

Упражнение 3

Редактирай текста на писмото с уचितви форми.

Скъпа учителко,

Изпращам ти картичка от морето. Ти си родена в Одеса и знаеш колко хубав град е. Ходих у вашите. Предадох твоите поздрави на майка ти. Много те моли да дойдеш на гости у тях.

Желая здраве и приятно да прекараш ваканцията!

Твой ученик: Васко.

Учтивите форми на местоименията се употребяват така, както и в украинския език.
Пишат се с голяма буква и пълните, и кратките форми.

Упражнение 4

Напиши пет изречения, като употребиш по едно от следните местоимения: *аз, мене, тях, на нея, ѝ, го*.

Кратките лични местоимения не могат да стоят на първо място в изречението:

Правилно: Иван ме чака пред входа. Чакаме я пред входа.

Кратките местоимения се изговарят слято с предходната дума, но се пишат отделно.

Например: *Дай ми го! Не ми давай!*

Пълните лични форми се изговарят слято с предлозите, които стоят пред тях.

Например: *Дай го на мене! На тебе казвам, не на него!*

Личните местоимения са свързани с глагола.

Например: *На кого пишеш писмо?*

Пиша писмо на него.

Пиша му писмо.

Упражнение 5

Сравни двойките изречения.

1. Донеси книгата на мене. Донеси ми книгата.
2. Всяка сутрин му донасям вестници и списания.
На него трябва да предадеш ключовете, не на нея.

3. Каква е разликата между изреченията?
4. Зависи ли смисъла на изречението от формата – пълна или кратка – на лично местоимение?

Упражнение 6

- ▶ Прочети приказката. Открий лични местоимения в текста. Преразкажи приказката, без да използваш пряката реч.

Най-скъпият плод

Един баща казал на тримата си синове:

– Ето ви по една кесия жълтици. Вървете по света и търсете най-скъпоценният плод. Който ми донесе този плод, ще му дам половината от богатството си.

Взели синовете кесиите и тръгнаха на три страни. След три години са се върнали при баща си.

Първият донесъл свесло грозде, вторият – портокали, фурми и банани, а третият казал:

– Аз учих три години. Плодовете, които набрах, не се виждат. Те са в сърцето и ума ми. Мисля, че са скъпоценни плодове.

Бащата го прегърнал и казал:

– Ти си донесъл най-скъпоценните плодове, синко. Най-скъпи са тези плодове, които знанието дава на човека.

1. Как се пишат и как се изговарят използваните лични местоимения?
2. Кои форми на личните местоимения – пълните или кратките – се употребяват по-често?

3. С коя част на речта са свързани личните местоимения?

ПРИТЕЖАТЕЛНИ МЕСТОИМЕННИЯ

Местоименията, които отговарят на въпросите
Чий? Чия? Чие? Чии?,
са притежателни местоимения.

Упражнение 1

 Разгледай таблицата.

Число	Притежателят	Пълни форми				Кратки форми
		мъжки род	женски род	среден род	множ. число	
Единствено число	аз	мой	моя	мое	мои	ми
	ти	твой	твоя	твое	твои	ти
	той	негов	негова	негово	негови	му
	тя	неин	нейна	нейно	нейни	й
	то	негов	негова	негово	негови	му
Множеств. число	ние	наш	наша	наше	наши	ни
	вие	ваш	ваша	ваше	ваши	ви
	те	техен	тяхна	тяхно	техни	им

- 1. Отличават ли се местоименията в таблицата от формите, които се употребяват в родния ти говор? Кои?
2. С кои форми на личните местоимения съвпадат кратките форми на притежателните местоимения?
3. По какво се различават кратките притежателни местоимения и кратките лични местоимения за дателен падеж?

Упражнение 2

- ▶ Прочети текста. Препиши го. Подчертай притежателните местоимения: *пълните* с една черта, *кратките* – с две.

- Тази книга твоя ли е?
- Не, взех я от библиотеката.
- Кажй нещо за автора ѝ.
- Не си ли чувал за Елин Пелин?
- Зная, но малко.
- Елин Пелин е негов псевдоним. Името му е Димитър Иванов Стоянов.
- Чел ли си неговите книги?
- Разказите му не съм ги чел.

Прочел съм неговата приказка „Ян Бибиян“. А днес взех от библиотеката продължението ѝ „Ян Бибиян на Луната“.

Упражнение 3

- ▶ От текста в упражнение № 2 извади изречения с кратки притежателни местоимения.

- ?
1. С коя част на речта са свързани притежателните местоимения?
  2. Кое място в изречението заемат кратките притежателни местоимения?

- !
- Кратките притежателни думи са свързани със съществителни имена.

Кратките форми на притежателните местоимения не могат да стоят на първо място в изречението, например:
*Учителката **ни** много интересно разказва за нашия край.*
*Добрата **им** майчица винаги се грижи за тях.*

Упражнение 4

 Сравни употребата на пълните и кратките притежателни местоимения.

1. Моята сестра е по-голяма от твоята.
2. Нашето село е по-хубаво от вашето!
3. Селото ни е много хубаво.
4. Неговият учебник лежи на масата, а моят е в чантата ми.
5. Учебникът ми лежи на масата.
6. Нейните родители са от съседното село.
7. Откъде са родителите ѝ?
8. Твоят чичо живее в Одеса, а моят вуйчо живее в нашето село.

 Как се членуват пълните притежателни местоимения?

 Пълните притежателни местоимения имат обща и членна форма и се членуват като прилагателни имена.
Например: *мой – моят, моя; моя – моята; мое – моето; мои – моите.*

Основната им форма е форма за мъжки род единствено число: *мой, твой, наш* и др.

Упражнение 5

 Членувай следните притежателни местоимения. Състави с тях 5 прости разширени изречения, като употребиш местоименията в пълна и кратка форма.

Неин, моя, наши, твои, вашето, техен, тяхна, твое.

- 1. Кои форми – диалектните или книжовните – се употребяват в родния ти говор?
2. Правиш ли правописни грешки под влияние на родния ти говор при употреба на тези местоимения?

Някои пълни притежателни местоимения се отличават от подобни форми в родния ти говор. Сравни:

моята – *мойта*;   моето – *мойту*;   моите – *мойти*;
твоята – *твойта*;   твоето – *твойту*;   твоите – *твойти*;
нашата – *наща*;   нашето – *нащу*;   нашите – *нащи*.

Как да редактираш текста:

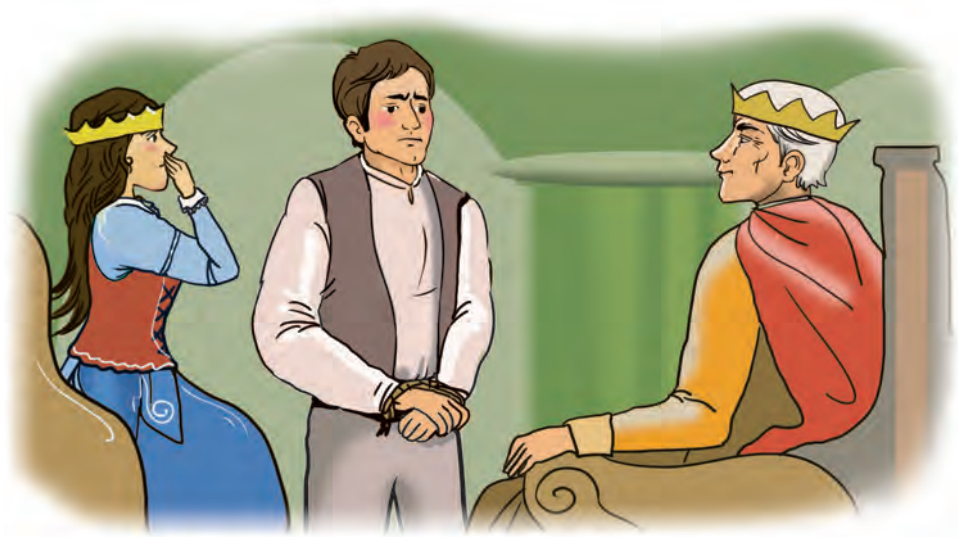
1. Прочети текста.
2. Прецени дали са свързани смислово изреченията и абзаците.
3. Провери спазва ли се словоредът във всяко изречение.
4. Вгледай се в правописните особености на думите, за да не пропуснеш грешки.
5. Прочети текста отново.
6. Препиши редактирания текст.

Упражнение 6

Редактирай откъса от приказката. Препиши редактирания текст.

Ум и щастие

Мумчету спряло ръката на джелатина и рекло:

– Искам да кажа две думи на царят.

Съобщили на царя и той заповядал да заведат мумчету при него. Там била и царската дъщеря.

– Е, проговори ли, момко? – попитал царя.

– Проговорих, царю честити – отвърнало момчето.

– Искам, преди да умра, да ти кажа защо мълчах толкова време и защо ударих твойта дъщеря.

– Кажете да чуем.

– Аз мълчах и стоях с наведена глава, защото исках да отдам чест на вашият царски рот. Първи път ударих дъщерята ти, задето не можа да разбере защо мълча. А другите две плесници ѝ ударих, защото не послуша татка си, а се омъжи за момък, който не е за нея.

1. Кои видове местоимения има в този текст?
2. Има ли в текста притежателни местоимения? Кратки или пълни?
3. Откри ли в текста погрешно написани притежателни местоимения?

4. Има ли в текста думи, които трябва да запишеш в речничето си?

Упражнение 7

Препиши текста, като го редактираш.

Европа е малак континент. Името Европа означава залес (запад). Площа на Европа е 10500000 квадратни километра. Населението на Европа е многобройно. Нейната природа е многообразна. Ф Европа санамира и наща родина. Страната ни е голяма и богата з полезни ископаеми. Природата ѝ е много красива.

ПОКАЗАТЕЛНИ МЕСТОИМЕННИЯ

Местоименията, с които говорещият посочва лица, предмети и признаци, се наричат **показателни**.

Има два вида показателни местоимения: означаващи **близост** и означаващи **отдалеченост**.

Например: *Дай ми тази тетрадка.*

Онзи човек на спирката ми е познат.

Упражнение 1

Разгледай таблицата.

Род и число	За лица и предмети		За признаци	За количество
	близки	отдалечени		
м. р.	този (тоя)	онзи (оня)	такъв	толкова
ж. р.	тази (тая)	онази (оная)	такава	
ср. р.	това (туй)	онова (онуй)	такова	
мн. ч.	тези (тия)	онези (ония)	такива	

1. Кои форми са по-близки до родния ти говор?
2. Формите в скоби диалектни ли са или са разговорни?
3. Забеляза ли, че думата **толкова** не се мени по род и число, а се употребява със съществителните в множествено число, например: *толкова жени, толкова хора, толкова деца, толкова мъже?*
4. Различават ли се по род и число показателните местоимения за признаци? А за лица и предмети?

Упражнение 2

- Прочети текстовете. Открий показателни местоимения. Подчертай ги.

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира.
Него жалеят земя и небо,
звяр и природа,
и певци песни за него пеят.

Христо Ботев

Високи, сини планини,
реки и златни долини,
небе, по-нежно от коприна –
това е моята родина.

Младен Исаев

Кенгуру, много ли си богато?
Имаш ли в джоба стотинки и злато?
Джобът ти е толкова голям,
че може много да вмести сам!

Лиана Даскалова

- 1. Има ли в текстовете показателни местоимения?
2. Има ли в текстовете форми за показателни местоимения, които не са книжовни?

Упражнение 3

- Прочети пословиците. Открий показателните местоимения.

1. За този, който няма кожух, всички ветрове са северни.
2. Каквото повикало, такова се обадило.
3. Най-вкусната храна е тази, която вече е готова.

- Има ли в текста показателни местоимения, чийто изговор се отличава от твоя?

ВЪПРОСИТЕЛНИ МЕСТОИМЕННИЯ

Местоимения, които се употребяват *вместо названия на неизвестни предмети и признаци*, когато питаме за тях, се наричат **въпросителни**.

Упражнение 1

Разгледай таблицата.

Род и число	За лица и предмети			
	Обикновена форма	Винителен падеж	Дателен падеж	Други форми с предлози
м. р.	<i>кой</i> (за лица)	<i>кого</i>	<i>на кого</i> (<i>кому?</i>)	<i>предлог + кого</i> (винит. пад.)
	<i>кой</i> (за предмети)	–	–	
ж. р.	<i>коя</i>	–	–	
ср. р.	<i>кое</i>	–	–	
мн. ч.	<i>кои</i>	–	–	

Род и число	За признаци	За притежание	За количество
м. р.	<i>какъв</i>	<i>чий</i>	<i>колко?</i>
ж. р.	<i>каква</i>	<i>чия</i>	
ср. р.	<i>какво</i>	<i>чие</i>	
мн. ч.	<i>какви</i>	<i>чи</i>	

1. Кои въпросителни местоимения употребяваме, когато питаме за лица и предмети?
2. Кои въпросителни местоимения употребяваме, когато питаме за признаци?
3. Кои въпросителни местоимения употребяваме, когато питаме на кого принадлежи нещо?

4. Кое въпросително местоимение употребяваме, когато питаме за количество?
5. Кога употребяваме въпросителното местоимение *що*?

Ако въпросителното местоимение *кой* (м. р., ед. ч.) се отнася до *лице* и се употребява като *второстепенна* част на изречението, тогава трябва да се използва винителната форма *кого*, с предлог или без него.

Например: *Кой идва с нас? На кого да дам тетрадките?*

При кого отиваш?

Правилно: *Кого търсиш?*

Неправилно: *Кой търсиш?*

Упражнение 2

Прочети текста. Препиши въпросителните местоимения.

Един ден Риналдо падна от велосипеда и се върна вкъщи с голяма подутина на челото.

– Риналдо, миличкият ми, какво се е случило?

– Нищо лошо, лелю Роза. Паднах от колелото и толкова.

– Боже мой, колко се изплаших!

– Но ти дори не си ме видяла като паднах!..

– Точно затова!

– Друг път, преди да падна, ще те извика.

– Риналдо, не бива да се шегуваш с тези неща!

– По-скоро ми кажи чие е това колело?

1. Има ли в текста местоимения от друг вид?

2. Към кои видове се отнасят подчертаните местоимения?

Пред въпросителното местоимение се пише запетая, ако местоимението се повтаря.

Например: *Кажы ■ кого да питам? Кажы ■ кого да чакам, ■
кого да питам?*

Упражнение 3

 Открой в следните текстове въпросителните местоимения. Определи вида, рода и числото им.

1. Ех, защо не съм голям – знам какво да правя, знам! (*А. Босев*)
2. Ранобудно юначе с беличко калпаче. Кое съм аз? (*Кокичето*)
3. Този чичко, зелен и добър, пази ни сянка, но не е чадър. Що е то? (*Дървото*)
4. Няма кой да ми се кара сутрин, че не ям попара. (*А. Босев*)
5. Чия е тази чанта? На кого да я върна?
6. Кое е по-сладко от халва? – Дружба след вражда! (*Източна пословица*)

1. За какво служат въпросителните местоимения?
2. Кое въпросително местоимение трябва да се употреби, когато питаме не за лица и предмети, а за предмети и животни?

Упражнение 4

 Изговори скоропоговорката. С помощта на въпросителни местоимения намери главните и второстепенните части в двете изречения. Запиши въпросите.

Слънчо гледа слънчогледа.

Слънчогледът Слънчо гледа.

Янаки Петров

1. Какви са по строежа тези изречения?
2. Кои въпросителни местоимения бяха необходими, за да определиш второстепенните части на изреченията?
3. Как можеш да определиш подлога във второто изречение, без да задаваш въпроси?

Упражнение 5

Разгледай таблицата.

Въпросителни местоимения	Относителни местоимения	Отрицателни местоимения	Неопределителни местоимения
<i>кой</i> (за лица) <i>кого</i> предлог + <i>кого</i>	който кого предлог+ кого	никой никого предлог+ никого	някой някого предлог+ някого
<i>кой</i> (за предмети)	който	никой	някой
<i>коя</i>	която	никоя	някоя
<i>кое</i>	което	никое	някое
<i>кои</i>	които	никои	някои
<i>що</i> (за предмети и животни)	щото	нищо	нещо
<i>какъв</i>	какъвто	никакъв	някакъв
<i>каква</i>	каквато	никаква	някаква
<i>какво</i>	каквото	никакво	някакво
<i>какви</i>	каквито	никакви	някакви
<i>колко</i>	колкото	николко	няколко

1. Има ли в таблицата думи, които употребяваш всеки ден и то много често?
2. Звучат ли тези думи така, както в родния ти говор?
3. Как са образувани формите на непознатите за тебе видове местоимения?
4. Има ли нещо общо с формите на въпросителните местоимения?

ГЛАГОЛ

II Глаголът се мени по лице и число: има три лица (първо, второ, трето) и две числа (единствено и множествено). Например:

(аз) <i>плета</i> (1л., ед. ч.);	(ние) <i>плетем</i> (1л., мн. ч.)
(ти) <i>плетеш</i> (2л., ед. ч.)	(вие) <i>плетете</i> (2л., мн. ч.)
(той, тя, то) <i>плете</i> (3л., ед. ч.)	(те) <i>плетат</i> (3л., мн. ч.)

Основна форма на глагола е формата за 1 лице единствено число.

- ?**
1. Колко спрежения има българският глагол?
  2. Какво е основната гласна на глагола?
  3. Какво показва основната гласна?

Упражнение 1

 Спрегни устно следните глаголи.

Пиша, живея, вървя, ям, давам, продавам, строя, плета, седа.

- ?**
1. Как се определят глаголите от трето спрежение?
  2. По какво се различават глаголите от първо и второ спрежение?

II

III спрежение

Число	Лице	Им. п.	<i>пита</i> м	<i>стреля</i> м
Ед. ч.	1	аз	пита м	стреля м
	2	ти	пита ш	стреля ш
	3	той	пита а	стреля а
		тя	пита а	стреля а
		то	пита а	стреля а
Мн. ч.	1	ние	пита ме	стреля ме
	2	вие	пита те	стреля те
	3	те	пита т	стреля т

? Кои са основните гласни за трето спрежение?

▶ Състави таблица „Лични окончания на глаголите от трето спрежение“.

І и ІІ спрежение

Число	Лице	Им. п.	І спр.	
			<i>чета</i>	<i>къпя</i>
Ед. ч.	1	аз	чет а	къп я
	2	ти	чет е ш	къп е ш
	3	той	чет е □	къп е □
		тя	чет е □	къп е □
		то	чет е □	къп е □
Мн. ч.	1	ние	чет е м	къп е м
	2	вие	чет е те	къп е те
	3	те	чет ат	къп ят

Число	Лице	Им. п.	ІІ спр.	
			<i>държа</i>	<i>строя</i>
Ед. ч.	1	аз	държ а	стро я
	2	ти	държ и ш	стро и ш
	3	той	държ и □	стро и □
		тя	държ и □	стро и □
		то	държ и □	стро и □
Мн. ч.	1	ние	държ и м	стро и м
	2	вие	държ и те	стро и те
	3	те	държ ат	стро ят

- ?** 1. По какво се различават глаголите от първо и второ спрежение?
 2. Има ли форми, които се пишат и се произнасят различно? Кои са те?

▶ Състави таблица „Лични окончания на глаголите от първо и второ спрежение“.

Упражнение 2

- Редактирай текста, като отстраниш допуснатите грешки. Препиши редактирания текст.

През лятото бех на село при баба и дядо. Тие имът млогу хубава къща с голем двор. Дядо и баба имът крава, магаре и куче.

Одихме с дядо ф гурата за дрѳва. Кучету стана мойа най-голям приятел.

Край селуту има малка рика. Там са къпът и игра-ат децата. Там са научих да плавам.

- 1. От кой вид грешките са най-много?
2. Защо са направени?

ВРЕМЕ НА ГЛАГОЛА

- **Сегашно време:** действието се извършва сега – в момента на говоренето, разказването, писането. Например:

Пролетта идва!

(Какво прави?)

Децата танцуват.

(Какво правят?)

Минало време: действието се е извършило или извършва в минал момент – вчера, преди малко, преди няколко дни, преди известно време. Например:

Слънцето изгря.

(Какво направи?)

Децата замълчаха.

(Какво направиха?)

Слънцето грееше.

(Какво правеше?)

Децата пееха.

(Какво правеха?)

Бъдеще време: действието ще се извърши в бъдещ момент – след малко, утре, след известно време.

Звездата ще угасне.

(Какво ще направи?)

Децата ще запеят.

(Какво ще направят?)

Упражнение 1

▶ Глаголите са в различни времена. Определи времето им и попълни таблицата, като посочваш лицето и числото на всеки глагол.

Ще шия, минавам, ходихме, четем, вярвам, питаха, очаквахме, ще дойдем, чакам, ще чете, написахме.

Минало време	Сегашно време	Бъдеще време
		<i>ще шия (1 л., ед. ч.)</i>

- ❓ 1. С кои лични местоимения се съчетават глаголите (*ще шия* → **аз** *ще шия*)?
2. Защо местоимението **вие** и неговите падежни форми могат да се пишат както с малка, така и с главна буква?

Упражнение 2

▶ Препиши текста. Подчертай глаголите. Определи лицето, числото и времето им.

Портрет

Ян Бибиян не търпеше никакви обуца. Той обичаше да ходи бос. Затова ходилата му бяха разплескани като жаби. Пръстите – разперени, а кожата на коленете му беше груба.

Върху кожата с нокът той понякога написваше името си Ян Бибиян. И то личеше отдалече, като написано с тънко тебеширче...

- ❓ Как се пише частицата **не** с глаголите?

Частичката **не** с глаголите се пише **разделно**: **не пиша**, **не виждам**, **не държа** и т.н.

Има и изключения: **ненавиждам**, **недокувам** и др.

Упражнение 3

- Прочети текста. Редактирай текста, като замениш формите за минало време с формите за сегашно време. Препиши глаголите на двойки – дадения глагол и формата му за сегашно време.

На пързалка

Сторих място. Седна баба Цоцолана. Аз още по-здрaво кормилото хванах. Литнахме надолу. Но отде изскочи бабин Дебеланко. Препречи ни пътя. „Боже, викна баба, кучето отиде!“ Аз връцнах шейната. И славно отхвъркна славната дружина с баба начело.

– Браво, Патилане, ти постъпи смело! – извика засмяна баба Цоцолана. – Всички ни на меко в снега стовари. Иначе кой знае що щеше да стане... Ставайте, юнаци!

Ран Босилек

Упражнение 4

- Прочети стихотворението. Научи стихотворението наизуст. Напиши текста по памет.

И тая бяла зима ще си иде,
и тоя хубав сняг ще се топи.
Ще грейнат пак червени керемиди,
ще разцъфтят бадеми и липи.
И пак ще тичаме покрай морето,
ще скитаме из гъстите гори...

Владимир Глаголев

1. За какви действия се говори в стихотворението – сегашни, минали или бъдещи?
2. Към коя част на речта се отнасят подчертаните думи?

ПОВЕЛИТЕЛНИ ФОРМИ НА ГЛАГОЛА

Наклонение на глагола, което изразява желанието на говорещия дадено действие да се извърши, да се прекрати или да не се върши, се нарича **повелително наклонение**, например:

***Затвори** вратата! **Дай** ми книгата!
Казвай по-високо!*

Повелително наклонение има *прости* и *сложни* форми.

Простите форми са само за 2 лице единствено и множествено число, например: *дай* – *дайте*, *пиши* – *пишете*, *дръж* – *дръжете*.

Отрицателните форми на повелителното наклонение се образуват с помощта на отрицателната частица *не* и само от *несвършените* глаголи, тоест от глаголите, които отговарят на въпроса *какво да правя?*, например:

Напиши! (св.) – *Не пиши!* (нсв.)
Уший си рокля! (св.) – *Не си ушивай рокля!* (нсв.)

ОБРАЗУВАНЕ НА ПРОСТИТЕ ПОВЕЛИТЕЛНИ ФОРМИ

Повелителни форми					
с окончанията <i>-й! -йте!</i>			с окончанията <i>-и! -ете!</i>		
Всички глаголи от III спрежение		Глаголите от I и II спр., които завършват на гласна + я		Всички останали глаголи от I и II спрежение	
<i>давам</i>	<i>Давай! Давайте!</i>	<i>строя</i>	<i>Строй! Стройте!</i>	<i>пиша</i>	<i>Пиши! Пишете!</i>

Окончанията *-и!* *-ете!* са винаги под ударение.

Упражнение 1

 Прочети куплета. Посочи глаголите в повелителна форма.

Разтвори прозорците широко,
дишай, дишай въздух ти дълбоко!
Спи, юначе, спи ми и расни,
тази малка песен ти помни!

Асен Разцветников

Изреченията, в които има глаголи в повелителна форма, се наричат *заповедни (или подбудителни) изречения*. Когато повелителната форма на глагола се изказва с по-силно чувство, на края на изречението се поставя удивителен знак, на пример:

Слушай! Станете бързо!

Упражнение 2

 Посочи кои от глаголите са в повелителна форма. Състави с тях по едно заповедно изречение.

Пия, пий, излез, излизай, вземи, ще взема, вземете, гледай.

Упражнение 3

 Напиши в повелителна форма в единствено и множествено число следните глаголи. Ако е възможно, образувай и отрицателна повелителна форма. Използвай таблицата.

Глагол	Положителна форма		Отрицателна форма	
	ед. число	мн. число	ед. число	мн. число
<i>пиша</i>	<i>пиши!</i>	<i>пишете!</i>	<i>не пиши!</i>	<i>не пишете!</i>

Пея, пия, донеса, рисувам, изпия, уشيا, работя, смея се.

съм – бъди! бъдете!
ям – яж! яжте!
видя – виж! вижте!

държа – дръж! дръжте!
вляза – влез! влезте!
дойда – ела! елате!

Представката **не променя** модела за образуване на повелителните форми:

вляза – влез! влезте!
изляза – излез! излезте!
сляза – слез! слезте!

пиша – пиши! пишете!
напиша – напиши! напишете!
препиша – препиши! препишете!

Ако глаголят е **възвратен**, в повелителната му форма се запазва местоимението **се**:

върна се – върни се! върнете се! (няма отрицателна форма);
върщам се – върщай се! върщайте се!
не се върщай! не се върщайте!

Упражнение 4

Образувай прости повелителни форми на глаголите.

Модел: *Да вляза ли? – Влез!*

А ние? – А вие не влизайте!

Да кажа ли? – ...

Да дойда ли? – ...

Да видя ли? – ...

Да платя ли? – ...

Да взема ли? – ...

Да отида ли? – ...

Да ям ли? – ...

Да напиша ли?

СТРОЕЖ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

П Изречението е най-малката градивна част на текста.

Една или повече думи, с които се изказва *завършена* мисъл, наричаме **изречение**.

Началото на изречението се бележи с главна буква, а края му – с един от препинателните знаци: точка, въпросителен знак, удивителен знак, многоточие.

Изреченията се делят

- **според целта на изказването** на:
  - 1) съобщителни;
  - 2) въпросителни;
  - 3) заповедни (или подбудителни);
  - 4) възклицателни.
- **според своя строеж** на:
  - 1) прости;
  - 2) сложни.

ПРОСТО ИЗРЕЧЕНИЕ

ГЛАВНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

П Изречението, което има едно сказуемо, се нарича **просто изречение**.

Изречението се състои от думи, които се наричат **части на изречението**.

Главните части на изречението са **подлог** и **сказуемо**.

Упражнение 1

 Открий главните части в изреченията.

Модел: *Детето спи.*

(Кой спи?) – Детето. → **Подлог.**

(Какво прави детето?) – Спи. → **Сказуемо.**

1. Училищният двор ехти от детски гласове.
2. Морският плаж се оглася от весела глъчка.
3. Нежният глас на момичето звънеше като сребърна камбана.

 От кои части се състои изречението?

Подлогът означава предмета, който върши действието. Открива се с въпроса *кой?* или *що?*

Сказуемото означава какво действие извършва предметът. Намира се с въпроса *какво прави?*

Обикновено подлогът е съществително име или лично местоимение, а сказуемото е глагол.

Упражнение 2

 Открий подлозите и сказуемите в изреченията. Сравни изреченията по двойки.

1. Влакът закъснява. Влакът закъснява много.
2. Мързелът пречи. Мързелът пречи на човека.
3. Пътниците слизат. Пътниците слизат от влака.
4. Кокичето стана. Бялото кокиче стана рано.

1. От какво се състои всяко първо изречение?
2. В кое изречение подлогът е разширен?
3. В кои изречения сказуемото е разширено?
4. Какво ново внасят в съобщението думите, които разширяват подлога или сказуемото?

Упражнение 3

Открой разширени главни части в текста на стихотворението.

Поточе

Палаво поточе
скача от скалите,
весело клокочи,
бърза към лехите.

Край узрели ниви
струи хладни лее,
сетне се разлива
и далеч светлее.

Симеон Маринов

1. Кои думи поясняват главните части?
2. Колко разширени подлози и разширени сказуеми има в текста?

Ако съществителното от м.р. завършва на съгласна и е подлог в изречението, то се членува с **-ът** или **-ят**.
Ако подобно съществително не е подлог, то се членува с **-а** или **-я**.

кой?   кого?

Например: *Учител**ят** пита ученика.*

кой?   кого?

*Ученик**ът** пита учителя.*

ВТОРОСТЕПЕННИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

Второстепенните части на изречението са **допълнение**, **определение** и **обстоятелствено пояснение**.

Допълнението пояснява сказуемото и отговаря на въпросите: *що? кого? на кого?* и др.

Когато допълнението е съществително име, може да приема член в зависимост от рода и числото си:

*Нося книг**ите** от библиотек**ата**. Вземам учебник**а**.*

Допълнението се подчертава с две прави черти, пресечени с трета (══/══).

Упражнение 1

- Прочети откъса от баснята. Препиши текста и подчертай допълненията.

Дарените години

Конят, волът и кучето отидоха при човека. Похлопаха и влязоха в стаята. Човекът нахрани коня с овес. Даде на вола трици. Хвърли на кучето хляб. После наля на животните чиста водица, за да не жадуват.

Благодарните животни му подариха остатъка от годините си.

Ангел Каралийчев

- 1. Има ли в текста членувани допълнения?
2. Защо и как са членувани?
3. Има ли в текста членувани подлози?
4. Защо и как са членувани?
- 5. Има ли в текста непознати думи?

Упражнение 2

- Състави три изречения, като употребиш като допълнение думите *книга, библиотека, библиотекар*.

 Определението пояснява съществително име и отговаря на въпросите:

- *какъв? каква? какво? какви?*
- *чий? чия? чие? чии?*
- *колко?*

Ако определението пояснява подлога или допълнение, то приема член в зависимост от рода и числото на съществителното име.

Например:

Малкото момче търси любимата си играчка.

Определенията се подчертават с вълнообразна линия (~~~~).

Упражнение 3

- Препиши разказа. Подчертай определения. Посочи със стрелка кое съществително поясняват.

Пролет над родината

Топло слънце грее от синьото небе. Полъхва южен ветрец. Навред се носи свежият лъх на пролетта. Разпукват се първите пъпки.

Няколко трактори боботят из полята. Те порят влажната земя. Над черните бразди трепти топла пара. Редосеялките сипят скъпоценни зърна. Закипява пролетната сеитба.

Димитър Койчев

Упражнение 4

- Състави изречения със следните словосъчетания: червени ябълки, сладки пъпешки, буйни царевици, едри дини, сочни круши. Подчертай определенията.

Обстоятелственото пояснение (или обстоятелство) пояснява казуемо и отговаря на въпросите *как? кога? къде?*

Обстоятелствените пояснения биват

за начин: (как?) *тревожно, смело, честно, човешки* и др.

за време: (кога?) *нощес, утре, завчера* и др.

за място: (къде?) *назад, горе, долу* и др.

Обстоятелствените пояснения могат да бъдат изразени:

– с наречия (*бързо, незабавно* и др.);

– от съществително име с предлог (*на двора, зад масата* и др.);

– с цели словосъчетания (*след половин час, преди два дена* и др.).

Обстоятелственото пояснение се подчертава с две прави черти, пресечени с други две. (==//==) .

Упражнение 5

 Препиши изреченията. Подчертай обстоятелствени пояснения.

1. Реката криволичи из планината.
2. Реката криволичи с шум из планината.
3. Реката с шумене криволичи из планината.

1. Как са изразени обстоятелствата?
2. Каква е разликата в строежа и смисъла на изреченията?
3. Има ли общо в строежа и в смисъла на изреченията?

Упражнение 6

 Прочети откъса. Открий обстоятелствени пояснения и ги препиши в таблицата.

За време	За място	За начин
кога?	къде?	как?
		хубаво

1. Настана хубаво време.
2. Славоят пее хубаво.
3. Вятърът духа силно.
4. Слоният е голямо и силно животно.
5. Говориш тихо.
6. Днес ще имаме топло и слънчево време.
7. И утре ще бъде тихо и слънчево.
8. Топлото слънце грее от ясното небе.
9. Той говори кратко и ясно.

1. В кои изречения думите *хубаво*, *силно*, *тихо*, *ясно*, *слънчево* са прилагателни имена?
2. В кои изречения думите *хубаво*, *силно*, *тихо*, *ясно*, *слънчево* са обстоятелствени пояснения?

ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

Еднородните части на изречението са:

- два или повече подлози;
- две или повече допълнения;
- две или повече определения;
- две или повече обстоятелства.

Еднородните части се изреждат една след друга, при писане обикновено се отделят със запетая. Не се слага запетая, когато еднородните части са свързани с **и**, например:

*Псета **и** вълци вият в полето.*

*Тази година засадохме **фасул, тиквички, лук и зеле.***

Ако в изречението са употребени няколко **и**, само пред първото не се пише запетая, например:

*Тази година засадохме **и фасул, и тиквички, и лук, и зеле.***

Упражнение 1

Препиши разказчето. Подчертай еднородните части на изречението. Постави запетая, където трябва.

Жива раздяла

Аз влязох в хана. Пред очите ми се представи страшна картина. Жени деца и девойки пищяха. Мъже баби и старци се лутаха насам-натам. Едни купуваха хляб вино наденици. Други събираха пари дрехи обувки за окованите в тежки вериги бунтовници. Заптията се смееха и със сопи пъдеха народа. Ала никой не си отиваше. Всеки искаше да види близките си.

– Прощавайте бате чичо вуйчо!

Всеки викаше: „Жива раздяла!“

Христо Ботев

1. Къде не можеш да разделиш еднородните части на изречението със запетая? Защо?

2. Има ли в текста непознати думи?

3. Към кои части на изречението се отнасят подчертаните еднородни части?

Упражнение 2

 Допълни разказа. Препиши изреченията с еднородни части.

Думи за допълване: *гъст, сладък; възрастни, деца; ябълки, кайсии, круши, череши; кехлибарени, червени.*

Модел: *Какъв гъст и сладък петмез излиза от нея!*

Благодатна земя

Безкрайно богата е нашата земя. Ето тук-там се зеленее захарна метла. Какъв ... и ... петмез излиза от нея! А какви дини са се натъркаляли – една от друга по-едри и по-вкусни! В градините, дори в царевичите се червенее едри домати. Тях всички ги обичат. С еднаква охота ги ядат и ... , и ... . Овощните дървета са натезжали от ..., ..., ..., ... В лозята надничат весело ... и ... гроздове. Благодатна земя!

Георги Караславов

- 1. От кои части на речта са еднородните части на изреченията?
2. Какви части на изречението са еднородните части в извадените изречения?
- 3. Има ли в текста непознати думи?

Упражнение 3

 Напиши съчинение за кръговрата на водата в природата, като употребиш в изреченията за еднородни части дадените думи.

Реки, езера, морета, океани; облаци, мъгли; дъжд, сняг, град; извори, потоци, реки.

- 1. Какво е кръговрат на водата в природата?
2. Какво значение има кръговратът за дивите растения?

СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Изречението, което се състои от две и повече прости изречения, свързани по смисъл, се нарича сложно изречение.

Сложното изречение има две или повече сказуеми.

Упражнение 1

Прочети баснята. Препиши само простите изречения. Подчертай сказуемото във всяко от тях.

Дърводелец и гвоздей

Дърводелецът вдигна чука, за да забие гвоздеа в една дебела дъска.

– Стой – помоли се гвоздеят. – Ще ме изкривиш.

Дърводелецът не го послуша. Стовари чука върху гвоздеа. Дъската изтрещя. Разцепи се. Дърводелецът захвърли чука. Отпусна се на стола ядосан. Подпря главата си и се разтревожи много:

– Сгреших! Право ми казваше гвоздеят! Да бях го послушал, нямаше да изхабя дъската.

Георги Караиванов

1. Колко са простите изречения?
2. Има ли в текста изречения с две или няколко сказуеми?

Упражнение 2

Допълни изреченията, за да станат сложни.

1. Майка ми отиде на работа , а ... ..
2. Дъждът престана и ... ..
3. По телевизията съобщиха, че ... ..
4. Не разваляйте гнездата на полезните птички, а ... ..
5. Чаках го много дълго, но ... ..

Упражнение 3

 Образувай сложни изречения от следните прости изречения. Запиши ги.

1. Мързелът къща не храни. Къща разваля.
2. Аз научих уроците си. Написах домашните си. Отидох на кино.
3. Димитър чете урока си по украински език. Ванчо решава задачи. Верка рисува.
4. Бурята утихна. Морето още се вълнува.

 1. Кои малки думи трябваше да използваш за образуване на сложните изречения?

 2. Има ли в текста непознати думи?

Упражнение 4

 Прочети откъса. Определи какви са изреченията по цел на изказването и по състав. Напиши откъса, като поставиш пропуснатите препинателни знаци.

Книгите

Минчо взе от училищната библиотека една книга
Прочете я и я захвърли на полицата

Ах, ти си лошо момче пошепна книгата

Защо съм лошо момче попита учуден Минчо

Защото не пазиш книгите! Доброто момче не захвърля книгите а ги пази чисти и здрави
Запомни че книгите са най-добрите ти другари
Чети и пази книгите
Не ги късай
Не ги замърсявай

Елин Пелин

 1. А ти обичаш ли да четеш книги?

2. Пазиш ли книгите си?

3. Вземаш ли книги от училищната библиотека?

4. Или от селското читалище?

5. Обичаш ли народни приказки?

ГОДИШЕН ПРЕГОВОР

СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ

Отговори на въпросите и дай примери:

1. Кои думи се наричат съществителни имена?
2. Как се определят род и число на съществителното име?
3. Как се членуват съществителните имена от мъжки род?
4. Има ли разлика между пълен и кратък член? Обясни употребата им.
5. Кой е членът за съществителните имена от женски род единствено число?
6. Кой е членът за съществителните имена от среден род единствено число?
7. Кой е членът за съществителните имена от женски род множествено число?
8. Кой е членът за съществителните имена от среден род множествено число?

Упражнение 1

 Прочети разказа. Определи вида, рода и числото им.

Модел: *кон – същ. нариц., м. р., ед. ч.*

Планетата Земя

Географията изучава как Земята се движи в космоса, защо има дни, нощи и сезони, как Слънцето излъчва енергия, за да живеят растенията и животните.

Упражнение 2

 Членувай съществителните имена. Дай формите им за множествено число и ги членувай.

Герой, път, змия, чай, завой, сипей, трамвай, ден, пролет, влак, брат, такси, вечер, храст, момче, огън, княз, крал, село, мъж, радост, дете, писател, център, котел, бояджия, око, дядо, лекар.

Упражнение 3

- ▶ Напиши имената на държавите, с които граничат Украйна и България.

Упражнение 4

- ▶ Напиши имената на по-големите градове, реки и планини в Украйна и България.

Упражнение 5

- ▶ Обясни членуването на съществителното *овчар*.
Овчарят засвири на кавал стара народна песен.
Песента на овчаря се понася надалеч из тихата лятна вечер.

Упражнение 6

- ▶ Прочети баснята. Обясни как са членувани съществителните имена и защо така са членувани.

Кон и куче

В един обор живеели кон и куче. Оборът бил широк и постлан със слама. Кучето и конят се прибирали вечер в обора и лягали върху слама.

– Лошо живееш ти, друже! Нашият господар не те оставя да починеш. Работиш от зори до мрак. Виж мене: лежа си на топло в сламата. Една грижа си имам само: на коя страна да се обърна – казалو кучето.

Вратата скръцнала. Влязъл господарят. Дал на коня пълна торба със зоб, а на кучето – комат корав хляб. Кучето погледнало господаря недоволно.

– Несправедлив човек е господарят! – рекло кучето. – Тебе храни с това, което ти е най-сладко, а на мене дава само корав хляб.

– Напразно се оплакваш, приятелю! – отвърнал конят. – Който лежи, както си иска, никога не яде, каквото му се иска!

Харалан Русев

 Каква е поуката от баснята?

Упражнение 7

 Препиши откъса, като членуваш правилно недописаните съществителни.

Коняр

До коняр... достигна провлачена песен. Той се заоглежда. Нямаше съмнение, че пееха жътвари.

Коняр... се метна на жребец... . Жребец... изцвили и се понесе в луд бяг.

Път виеше из нивя... . Коняр... полетя като вихър към жетвари... . Те го посрещнаха весело.

Тъкмо навреме пристигаш, Пенчо! Добре дошъл! Помагачи ни трябват.

Пенчо върза кон... за една кола. Хвърли бързо камшик..., чанта... и аба... си.

Дай сърп..., бай Стойчо! Да видят жетварки... как се жъне! – рече момък... и се наведе. Сърп... засъска бързо в житните стъбла.

Йордан Йовков

ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ

Отговори на въпросите и дай примери:

1. Кои думи са прилагателни имена?
2. Как прилагателното име се съгласува със съществителното име?
3. На кои въпроси отговарят прилагателните имена?

4. Какви степени за сравнение имат прилагателните имена, които показват качество?
5. Как се членуват прилагателните имена?
6. Имат ли пълни и кратки членни форми?

Упражнение 1

- **Образувай прилагателни имена от дадените съществителни имена. Попълни таблицата.**

Съществ. име	Мъжки род	Женски род	Среден род	Множеств. число
<i>есен</i>	<i>есенен</i>	<i>есенна</i>	<i>есенно</i>	<i>есенни</i>

Време, район, сън, село, желязо, човек, книга, домат, река, планина, вода, стена, ум, море, дърво.

Упражнение 2

- **Дай антоними в същия род и в същото число.**

Висок – нисък	сладка –	черно –
хубав –	дебел –	добри –
дълбоко –	умен –	широк –

Упражнение 3

- **Препиши изреченията. Постави прилагателните имена в положителна, сравнителна или превъзходна степен.**

Рила планина е (висока) в България, Стара планина е (дълга), а Родопите са (широка) планина. Карпатите са (красива) планина в Украйна. София е (голям) град в България и се намира в полите на Витоша. Дунавската равнина е (голяма) от Пловдивското поле. Рила е (висока) от Витоша. Река Марица е (дълга) от Тунджа, но е (къса) от Дунав. Днепър е (широка) река в Украйна. Одеса е един от (големи) градове в Южна Украйна. Одеса и Варна са (стари) приятели, те са побратимени градове.

Упражнение 4

▶ Напиши съчинение за живота и делото на Паисий Хилендарски. Използвай предложеното начало на съчинението.

Паисий Хилендарски

По време на османското робство някои забравят за славното минало на българския народ. Мнозина българи започват да гърчечат. Отец Паисий им припомня, че са българи и имат богата история. Той написва първата история на България.

План:

1. Защо Паисий Хилендарски се залавя да пише българската история?
2. Как и откъде той събира сведения за миналото на българския народ?
3. Защо го наричат Хилендарски?
4. Как се нарича неговата книга?
5. При какви условия работи? Има ли поддръжка от други монаси?
6. Как се разпространява книгата? Печатна ли е или ръкописна?
7. Как „История славянобългарска“ помага на българския народ?

8. Кога в България се празнува Денят на народните будители?
9. Вярно ли е твърдението, че Паисий Хилендарски е един от най-първите народни будители на България?

Упражнение 5

Препиши разказа. Използвай дадените прилагателни имена, като ги съгласуваш със съответните съществителни имена.

Във Варна

... (каква?) нощ. Прибирам се у дома, но не ми се спи. В градината свири (какъв?) оркестър. ... (какви?) звуци се носят над ... (какво?) море.

Захласнат аз стоя до ... (какви?) зори. Като ... (какъв?) плюш ме погалва ... (какъв?) ветрец.

Пелин Велков

Думи за попълване: *лунен, струнен, ранен, сънен, приятен, копринен, утринен.*

ЧИСЛИТЕЛНО ИМЕ

Отговори на въпросите и дай примери:

1. Каква е разликата между бройни и редни числителни?
2. С кой въпрос намираме числителните бройни имена?
3. С кой въпрос намираме числителните редни времена?
4. Как се членуват числителните редни имена?
5. Как се членуват числителните бройни имена?

Упражнение 1

- Извади от текста на народната песен имената. Използвай таблицата.

Крали Марко и три синджира роби

Отвечер са турци сговорили,
отвечер са коне постегнали,
в полунощ Дунав преплували, –
зарабили три синджира роби:
първи синджир – все млади момчета,
втори синджир – все млади невести,
трети синджир – все млади девойки.
Повели ги през равни друмове.
Среща иде Кралевики Марко,
та на турци тихом проговаря,
„Хвала вази, триста еничари,
на ви откуп хиляда жълтици,
та пуснете три синджира роби!“

Съществителни имена	Прилагателни имена	Числителни имена

Упражнение 2

- Членувай дадените числителни имена.

Две, трима, шестица, десетки, пети, десет, двойка,
петица, дванайсет, десетина, един, едни.

Упражнение 3

- Състави словосъчетания, като съгласуващ числителните *два* и *две* с дадените съществителни имена.

Стол, маса, клас, ред, молив, село, столче, сако,
учебник, рокля, покривка, дърво, поле, вилица, нож.

Упражнение 4

Препиши изреченията, като замениш цифрите с думи.

1. Ханство България се създава в средата на VII век.
2. Османското робство трае 500 години.
3. България е освободена от османско робство през 1878 година.
4. Националният празник на България се отбелязва на 3-ти март.
5. Денят на св.св. Кирил и Методий се празнува на 24-ти май.
6. На 6-ти май се празнува Гергьовден. Това е денят на Българската армия.
7. Какво се празнува в България на 6-ти и 22-ри септември?
8. На 1-ви март всички се радват на най-хубавия празник и казват един на друг: „Честита Баба Марта!“

Упражнение 5

Прочети откъса. Обясни защо едните числителни са членувани, другите – не са членувани.

Трима другари

Трима другари вървели през гората.

Срещнал ги един човек и ги поздравил. Отговорили му и тримата.

И веднага са запрепирали.

– Този човек мене поздрави – казал единият. – Ние с него сме познати откога, откога!

– Не тебе, а мене поздрави! – рекъл вторият. – Аз с него съм другар от детинство.

– Ние с него сме стари приятели – обадил се третият.

Елин Пелин

ЛИЧНИ МЕСТОИМЕНЕНИЯ

Отговори на въпросите и дай примери.

1. Какви думи са лични местоимения?
2. По какво се изменят?
3. Каква е разликата между пълни и кратки форми на личните местоимения?
4. Какво значи словоред и защо споменаваме за него, когато употребяваме в изречение лични местоимения?
5. Различават ли се формите на лични местоимения в книжовния език и в родния ти говор?

Упражнение 1

- Прочети разказа. Замени подчертаните съществителни имена с лични местоимения. Определи рода и числото им.

Граничари

На граничния пост излязоха двама войници. След войниците тичаше куче. Изведнъж кучето спря. Козината му настръхна.

Войниците се сепнаха. **Войниците** се спряха.

Кучето почна да души под едно дърво. В клоните му се таеше човек. Изведнъж **човекът** гръмна.

Граничарите също почнаха да стрелят. Човекът се свлече от дървото. Цял разтреперан, **човекът** се просна на земята. Кучето се хвърли върху **човека**.

Така граничарите задържаха много опасен шпионин.

От ученическо съчинение

Упражнение 2

- Извади от текста „Граничари“ всички местоимения. Състави с тях изречения.

ГЛАГОЛ

Отговори на въпросите и дай примери.

1. Какво е глагол?
2. Как се изменя?
3. Каква служба изпълнява в изречението?
4. Кога употребяваме глаголи в повелителна форма?
5. Колко глаголни времена знаеш? Кои са те?
6. Как се пишат частиците **не** и **ли** с глаголите?

Упражнение 1

- Препиши разказа. Отвори скобите. Подчертай всички глаголи с представки.

Филип Тотьо

Турците (обграждам) край село Върбовка безстрашния войвода Филип Тотьо. Всички четници (падам) в неравния бой. Войводата остава сам.

Редовната турска войска (сключва) обръча. Но турците (изумявам се): от войводата (нямам) и следа.

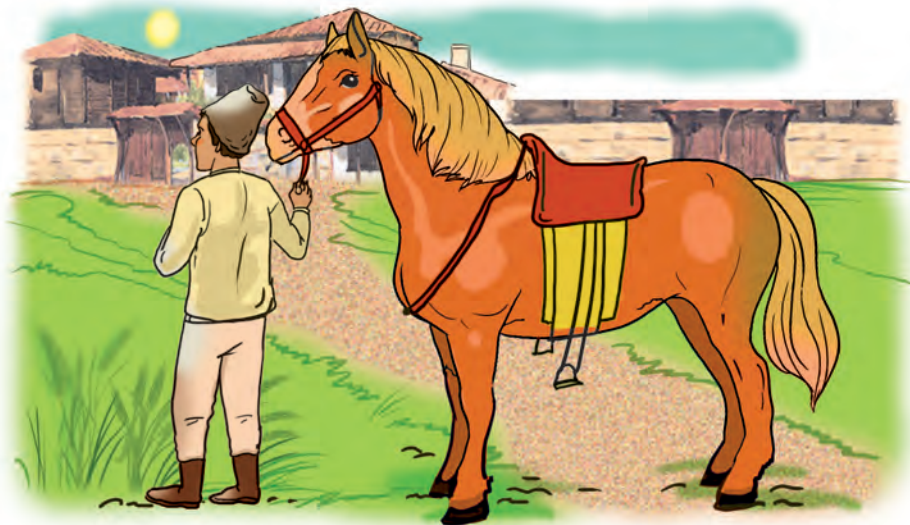
Смаяните турци (наричам) Филип Тотьо „хвърковат“. Между тях (разпространявам се) поверието, че войводата (имам) под мишниците си ципи. С тях като с крила Филип Тотьо отлетял от бойното поле и изчезнал.

Упражнение 2

- Напиши формите за 1 лице мн. ч. на следните глаголи.
Мия, ходя, ям, чета, шия, строя, пиша.

Упражнение 3

- Прочети народната песен. Препиши текста. Определи времето, лицето и числото на глаголите и рода и числото на имената.

Млад Милен конче подкара
и си на конче думаше:
„Я развей грива червена,
та литни в бели друмища,
прескочи тъмни дъбрави,
прескочи и Странджа планина,
че в зори, конче, да стигнем
нашето село хубаво.

Упражнение 4

Д Прочети текста. Препиши го в сегашно време, като определиш лицето и числото на глаголите.

Една силна светлина премина край тях по стената. Децата знаеха, че това е Дядо Коледа, който сега е отлетял на сияещи облаци при други щастливи деца. В този миг се разнесе сребристо звънтене: клинглинк, клинглинк. Вратите се разтвориха. От голямата стая нахлу ослепителна светлина. Децата високо ахнаха. Застанаха като заковани на прага. Но татко и мама пристъпиха към тях, уловиха ги за ръка и казаха:

– Елате, елате, мили деца, и вижте какво ви е донесъл Дядо Коледа.

ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА И ЧАСТИТЕ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

Отговори на въпросите и дай примери.

1. Каква част на изречението може да бъде съществителното име?
2. Каква служба изпълнява в изречението прилагателното име?
3. Каква част на изречението са глаголите?

Упражнение 1

- Препиши откъса от приказката „Червена шапчица“. Открий всички съществителни имена.

Живееше в едно село мъничко **момиче**, което беше толкова хубавичко, че на света нямаше друго по-хубаво от него. **Майка** му го обичаше безумно, а **баба** му още повече.

За рождения ден **бабата** подари на своята любима **внучка** една червена **шапчица**. Оттогава **момичето** навсякъде ходеше с новата си красива червена шапчица. **Съседите** така си говореха за него: „Ето, че иде Червената шапчица!“

Веднъж баба ѝ се разболя и помоли майката на Червената шапчица да изпрати внучката при нея. Майката много се страхуваше, защото пътят до селото на бабата минаваше през една гора, от която се страхуваха даже възрастните хора.

- 1. Каква служба изпълняват подчертаните съществителни имена?
2. Има ли между тях членувани съществителни? Защо са членувани?
3. Има ли между тях съществителни в обща форма? Защо не са членувани?

Упражнение 2

 Препиши откъса. Открий прилагателните имена.

Обилни дъждове напоиха плодородната земя. Грейна и топло слънчице. Избуяха посевите. Пролетният вятър разлюляваше житното море. Радостните селяни очакваха богата жътва.

- 1. Каква служба изпълняват прилагателните имена?
2. Как трябва да се подчертаят като части на изречението?
3. Защо едните прилагателни са членувани, другите са употребени в обща форма?

Упражнение 3

 Прочети стихотворението. Препиши го. Открий глаголите.

Родна реч, омайна, сладка,
що звучи навред край мен;
реч на мама и на татка,
що говорим всеки ден.

Тя звънти, когато пея,
в радостни игри ехти;
вечер приказки на нея
баба тихо ми реди.

И над книгата унесен,
родна реч ми пак шепти...
Милва като нежна песен,
като утрен звън трепти!

- 1. Каква служба изпълняват глаголите?
2. Как трябва да се подчертаят глаголите като части на изречението?
3. В кое лице и число са глаголите в текста?

Упражнения 4

 Състави пет прости изречения. Подчертай главните части на изречението.

 С кои части на речта са изразени главните части на изреченията?

Упражнение 5

 Прочети разказа. Намери сложните изречения в него. Препиши четири по вой избор.

Помохамеданчване на чепинските българи

(Стара летопис)

По онова време великият везир дойде в Чепино, събра всички попове и кметове, тури ги във верига и им каза:

– Вие не помагате на нашата войска, а вдигате глава против султана.

Някои отговориха и се оправдаваха, но везирът заповяда да ги изколят.

Тогава Хасан ходжа помоли везира да ги прости, ако се потурчат.

И на Гергьовден се потурчиха бай Вельо, поп Костадин, поп Гъоре, поп Димитър. Другите се потурчваха до август. Които не се потурчиха, едни заклаха, други избягаха в гората.

Хасан ходжа за гавра накара потурчените, та те разрушиха всички черкви от Костенец до Станимъка.

Така се разсипаха българите от Чепино.

Записал Методий Драгинов

- 1. За какво време се разказва в летописа?
2. Какво знаеш за Възраждането и Освобождението на България?

МОРФОЛОГИЧЕН РАЗБОР

Когато определяш *вида, рода, числото* на съществителното, правиш му морфологичен разбор.

1. Каква част на речта са думите *град, маса, пътища, държави, Любомир, Украйна, България*?
2. Каква е основната им форма?
3. Какви са по вид тези съществителни имена – нарицателни или собствени?
4. Какви са по вид тези съществителни имена – одушевени или неодушевени?
5. От кой род са тези съществителни?
6. В кое число са те?
7. Могат ли да се членуват?
8. Ако се членуват, какъв определителен член ще приемат?

Когато определяш *рода, числото, степента* на прилагателното име, правиш му морфологичен разбор.

1. Каква част на речта са думите *красиво, по-хубава, най-големите*?
2. Каква е основната им форма?
3. От кой род са прилагателните?
4. В кое число са те?
5. Степенувани ли са?
6. Членувани ли са?
7. Какъв определителен член приема всяко от прилагателните?

Когато определяш *лице, число и време* на глагола, правиш му морфологичен разбор.

1. Каква част на речта са думите *ще пиша, рисувам, четеше, пих се*?
2. Каква е основната форма на глагола, която търсим в речника?
3. В кое време са глаголите – сегашно, бъдеще или минало?
4. В кое лице са глаголите – първо, второ или трето?
5. В кое число са те – в единствено или множествено?

Упражнение 1

Направи морфологичен разбор на местоименията от текста на приказката. Като отговаряш на въпросите, работи с таблиците на стр. 58, 65, 70, 72.

Вълкът и козата

Гледа вълкът – коза се пасе на една висока скала, а той не може да стигне до нея. Казва ѝ:

– Слез долу. Тук и мястото е по-равно, и тревата е по-сладка.

А козата отговаря:

– Ех, вълчо! И тази тревичка е много хубава. Онази, долу, може би е по-хубава, но не за това ме викаш долу. Ти не за моята, а за своята храна се грижиш. Такава грижа не ми е нужна!

– Толкова години се познаваме – каза вълкът. – Защо не ми доверяваш?

– Защото моят живот ми е по-скъп от твоята дружба – отговори козата. – Всички знаят чии следи са останали в овчарника преди два дена.

– Кой те е излъгал? Никога не съм влизал в този овчарник!

– На тебе никой няма да повярва. Никога!

- ?** 1. Каква е основната форма на всяко местоимение?
2. В кое лице е употребено?
3. В кое число е употребено?
4. От кой род е?
5. В кой падеж е употребено?
6. В пълна или кратка форма?
7. Употребява ли се в членна форма?

Упражнение 2

- ▶** Направи морфологичен разбор на подчертаните думи в текста.

Мартеничка бяла и червена

Щом усетила **нежния** полъх на южняка, българката изваждала от **раклата** бяла и червена вълна и усуквала прежда. После връзва **шарените** кончета на ръчичките на **децата**, на вратлетата им като **герданче**, на крачетата по **върховете** на цървулките **им**. На **по-големите** момиченца заплитала в плитките. **Това** било за здраве и хубост. Вълнени висулки имали и вратата на кошарата, и лозницата, и **овошките** в градината – все за здраве и сполука.

- ?** 1. Кога се връзват мартеничките?
2. Кога ги свалят?
3. Защо тъкмо на 1 март казваме: „Честита Баба Марта!“?
4. Знаеш ли какво означават цветовете на мартеничката?

РЕДАКТИРАНЕ НА ТЕКСТ

Редактиране – поправяне на правописни грешки, неточно употребени думи и изрази, недобре съставени изречения.

ВИДОВЕ РЕДАКТИРАНЕ

Редактиране чрез съкращаване – зачеркват се излишно употребените думи.

Редактиране чрез разместване – променя се редът на думите в изречението.

Редактиране чрез прибавяне – изречението се допълва с нужните думи.

Редактиране чрез заместване – повторените думи, думите с неточно значение се заменят с други думи.

ТИПОВЕ РЕЧЕВИ ГРЕШКИ

Правописни – нарушени са правописни правила.

Пунктуационни – не са спазени правилата за употреба на препинателни знаци.

Синтактични – нарушени са правила за съставяне на изречения.

Морфологични – нарушени са правилата при употреба на частите на думата.

Лексикални – неправилна или неточна употреба на думи.

Упражнение 1

Открой правописни и синтактични грешки (някои изречения са съставени неправилно).

Утидохме на пристанището. Утпред на кораба беше портретът на Христо Ботев. Аз много ми харесаха значките, които една жена продаваше. И ми купи ха. И на бате. После се качихме на втория етаж имаше дискотека и ние се качихме, защото задуха силен вятър. Корабът тръгна. Аз ми се струваше, че летим.

Упражнение 2

 Поправи правописните грешки. Обясни правилата.

Лястовичката прави гнездото си под стрехите на къштите. Хранисе с насекоми и червейчета. Поетите го наричат предвестник на пролета. Под нашата стреха също има гнездо. Обаче то е праздно. Надявам се, че догудина в гнездото ще се появят малки птичета.

Упражнение 3

 Открий правописни и пунктуационни грешки.

Бъдни вечер е. Цалото ни семейство е събрано около празничната трапеза. Радвамесе на коледната елха. С нетърпение учакваме да дойде полунош за да получим подаръците си от Дядо Коледа. Миналата година той ми подари футболна топка. Тази година многу се надявам да получа кулело.

Упражнение 4

 Прочети текста, като обясниш правописните грешки, ненужните повторения и да коригираш употребата на препинателните знаци.

На един селянин му се свършило жито. Той решил да поиска от господаря си. Понеже бил беден и нямал друго освен една гъска. Опекъл га и га занесъл на господаря си. Той га приел на драго сърце, но казал че няма как да я раздели, защото има две дъщери и двама сина.

Селянина рекъл че той може да раздели гъската. Казал на господаря, че той е глава на семейството и затова на него се пада главата. На господарката дал трътката, за да седи в къщата и да шета. После отрязъл краката и ги подал на синовете, като им казал че, им дава краката, за да могат да вървят по отъпканите пътеки на баща им. А на двете дащери дал крилата за да могат да отлетят от своя дом. Останалото взел хитрия селянин. Господаря се разсмял и дал на бедният селянин жито и пари.

**ЧЕТЕМ,
ПРЕРАЗКАЗВАМЕ,
РЕЦИТИРАМЕ**

Лошата дума

Сприятелили се мечката и човекът. Почнали често да се срещат.

Една вечер дърварят замръкнал в гората. Нямало къде да спи. Влязъл в мечката дупка. Мечката го нагостила.

На сутринта дърварят си тръгнал.

Мечката го целунала и рекла:

– Прощавай, побратиме, че не можах да те нагостя, както трябва.

– Не се ядосвай, Мецано – отговорил дърварят. – Много добре прекарах. Едно само не ти харесвам. Миришеш на лошо.

Домъчняло на мечката. Рекла му:

– Вземи брадвата и ме удари по главата.

Дърварят вдигнал брадвата и я ударил по лека.

– По-силно, по-силно! – рекла мечката.

Дърварят я ударил по-силно. Потекла кръв, ала мечката нищо не казала.

Изминали години. Веднъж дърварят пак попаднал в мечката дупка. Мечката го посрещнала и пак го нагостила. На тръгване дърварят рекъл:

- Какво стана, Мецо, с раната?
- Коя рана? – попитала мечката.
- Дето те ударих по главата.
- Е-е, тя ме боля, преболя, зарасна и съвсем я забравих. Ала тази дума, която тогава ми рече, никога няма да забравя.

Народна приказка

1. Прочети приказката с приятелчета си по роли: Разказвач, Мечка, Дървар.
2. Разкажи приказката у дома си.
3. Дълбока рана заздравява – лоша дума не се забравя. Обясни!

Гузен негонен бяга

В едно село на някой си селянин се откраднали пари. Събрали се селяните от всичкото село на един голям мегдан да размислят как да уловят крадеца.

Изведнъж един селянин извикал:

– Братя, гледайте! На крадеца шапката гори!

Товага един млад момък грабнал шапката от главата си и я хвърлил на земята.

Така се издал крадецът.

Народна приказка

Врана и лисица

Враната намерила късче сирене и кацнала на едно дърво да си хапне. Видяла я лисицата. Дошла под дървото и рекла:

– Врано, вранчице, колко си хубава! Какви лъскави черни пера имаш! А какъв ли пък ти е сладък глалецът! Запей, миличка, да те послушам!

Полъгала се враната от ласкавите думи на лисицата, отворила човка и гракнала:

– Га, га!

Сиренето паднало от устата ѝ. Лисицата го грабнала и избягала.

Народна приказка

Най-добрата

Децата бяха в училищния двор. Играеха, пееха, смееха се.

Изведнъж няколко деца се натрупаха към входната врата. Една ученичка водеше малко момиченце. То плачеше и викаше:

– Заведете ме при мама, при мама!

Децата разбраха, че се е загубило.

Попитаха го:

– Коя е твоята майка?

Момиченцето отговори през сълзи:

– А не знаете ли? Моята майка е най-добрата от всички!

Лев Толстой

Гатанка

Излезе старец в полето. Захвана да маха с ръце и да пуска птици от ръкавите. Те излитаха заедно по три. Всяка птица има свое име.

Когато излязоха първите три птици, почна да вали сняг.

Когато из ръкавите на стареца излезе втората тройка, снегът се стопи.

Когато и тия птици изчезнаха, от ръкавите излязоха нови три. Тогава ябълките и житните класове узряха.

Най-сетне старецът пусна от ръкавите си последните три птици. Заваля дребен дъжд. Листата бързо окапаха.

Тези птици не са като другите птици. Всяка птица има по четири крила. А всяко крило има по седем пера. Перата имат различни имена. Всяко перо до половината е бяло, а оттам нататък е черно.

Кои са старецът, птиците, крилата и перата?

Народна приказка

1. Как се наричат дните на седмицата?
2. Как се наричат месеците на годината?
3. Как се наричат сезоните?

МОЕТО СЕМЕЙСТВО. НАШИЯТ ДОМ

Аз съм българче

Аз съм българче и силна
майка мене е родила;
с хубост, блага – обилна
е родината ми мила.

Аз съм българче. Обичам
наште планини зелени,
българин да се наричам
първа радост е за мене.

Аз съм българче свободно,
в край свободен аз живея,
всичко българско и родно
любя, тача и милея.

Аз съм българче и расна
в дни велики, в славно време,
син съм на земя прекрасна,
син съм на юнашко племе.

Иван Вазов

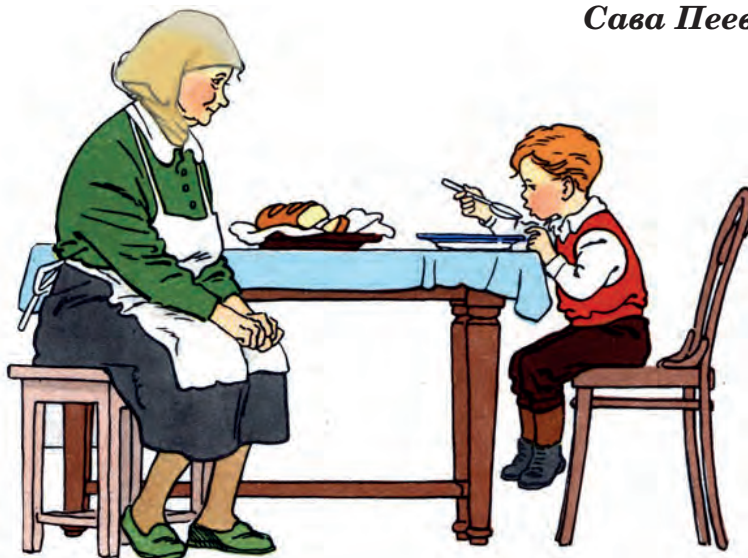
Бабин урок

Баба има малко внуче,
иска тя да го научи
ръцете си да не папа,
пръстчето си да не лапа,
а прилично да се храни
с кърпа, с прибори отбрани...

С четка зъбите да мие,
а сапунът да го трие,
че е пълно със микроби
страшни паразити-злоби...
Така то ще се предпази
от болести и от зарази.

Който това не умее,
може да се разболее!
Само лошите момчета
хранят се като прасета,
а то трябва да е чисто –
да блести като мънисто!

Сава Пеев

НА УЧИЛИЩЕ

В клас

Това е клас, това е клас.
В този клас има у нас
и таван, и долу под,
това е чин, това е стол,
и прозорец, и стена,
тебешир, парцал, дъска.
Това е маса и врата.
Повтори го ти сега!

Учете се, мои птички!

Учете се, мои птички, пишете, четете
и своята малка глава с разум напълнете!
Настанаха веч времена, в които не може
ни хитрят, ни подлият света да излъже.
Учете се, мои птички, четете, мислете
и бързайте по-раничко да се просветите!..

Любен Каравелов

Какво се е случило?

Вървиш към училище с чантичка ти.
Засмени съседни – по всички врати!
По пътя подскача познато врабче.
Не казва ти с укор: „Лениво момче!”
Съседското куче по теб не ръмжи.

Поглежда те кротко, спокойно лежи.
И шипките – уж закачливи са те –
Не дърпат нещастното твоє палте.
От ясена падат широки листа –
да минеш по златен килим в утринта.
Другари отсреща ти махат с ръце.
И не без любов, а така – от сърце.
Притихнал е вятърът зъл и студен...
Какво се е случило в днешния ден?

Защо си издигнал високо глава?
И кой е причина за всичко това?
Защо и очите ти с радост блестят
и толкова хубав изглежда светът?
Защо се усмихва учителят строг? –
Защото си тръгнал с научен урок!

Цветан Ангелов

Възпитаният Владко

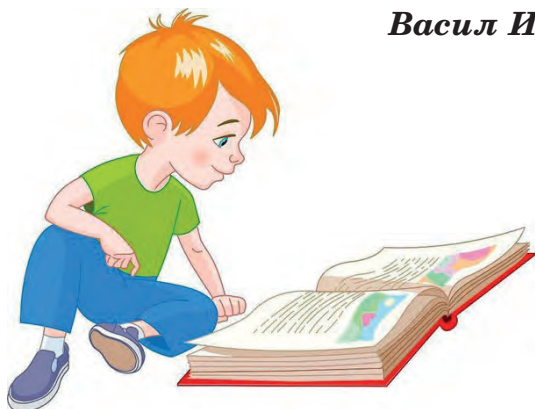
– Владко, защо чукаш на гардероба?
– Защото учителката ни каза, че възпитаните
деца чукат, преди да отворят някоя врата.

Нова книжка

Нова книжка имам
с приказки чудесни,
с весели картинки
и с игриви песни.
Като малко бебе
аз си я прегръщам
и с ръчички чисти
листите обръщам.

Скъсани и мръсни
книги много мразя,
затова обичам
здрави да ги пазя.
Искам да науча
всичко по света...
Извинете, моля,
почвам да чета.

Васил Ив. Стоянов

Урок по правопис

„Сняк“ написал си и „хляп“,
като неграмотна баба.
Съвсем си бос. Ей на: „чораб“,
изял е „б“-то пък на хляба.
Има думи-уловки
и внимавай в правописа,
че от твоите диктовки,
чедо, с майка ти ни втриса.
– Знай, че съществува правило...
– Ушите ти си отпуши!
– Май с правилото си забравило,
че имаш чедо, и уши.
Като диктовката ще те нашаря...

ДНЕВЕН РЕД И ЛИЧНА ХИГИЕНА

Режим и половина

Вуте в меката постеля
времето си разпределя.
В седем и петнайсет – ставане.
Само четвърт час – прозяване.
Вместо клякане и бягане –
пет минути за протягане.
Две минути за измиване,
седем-осем за изтриване.

Цветан Ангелов

Помни!

Помни! Режимът носи здраве!
Той трябва да те заякчи.
Седни на своя чин изправен,
събирай знания, учи!

Цветан Ангелов

Аз обичам чистотата

Аз обичам чистотата
и приятел съм с водата.
Дайте ми сапун, хавлия
хубавичко да измия
двете палави ръце,
врат, ушенца и лице.

От сапунената пяна
мръсно нийде не остана.
В снежнобялата хавлия
хей сега ще се изтрия.
Е, нали добре измит
имам аз чудесен вид?

Мария Йосифова

ХАРАКТЕР

Сърдитко

Все за нещо ще намери
да се начумери:
ту му млякото горещо,
ту пък друго нещо.

И задето Петко вкъщи
често тъй се мръщи,
Николинка, Ваньо, Митко
викат му Сърдитко.

Чичо Стоян

Веселата Димка – нашата любимка

Кой не знае Димка –
нашата любимка?

Нейните косици
златни са пшеници.

Нейните очички
ясни са звездички.

Бузките засмени –
ябълки червени!

Като се засмее –
слънце те огрее!

А пък е добричка –
като гълъбичка!

Бодро поведе ни:
– Тичайте след мене!

Скачаме, играем,
цял ден мир не знаем!

След игри лудешки
Димка прави смешки.

Всекиму веднага
тича да помага.

Затова е Димка
нашата любимка!

Асен Босев

ПРИРОДА

Идва есента богата

Отдалече през полята
идва есента богата!
Червенеет храст висок:
зреят шипки, зрее глог.
А по слънчеви градини
плъзват тикви и къпини...
В двора някой орех брули,
зреят круши, жълти дюли.

Богдана Зидарова

Есен

Ябълки и крушки
сладък сок наляха.
Чушки-червенушки
вече наедраха.

Северняк задуха,
оголяха клони.
Над гората глуха
ситен дъжд се рони.

Георги Авгарски

Дай ни водица!

- Дай ни, море, от водата,
че ни засъхват устата!
- Мойта вода е горчива,
в облако горе отива.

- Облаче, дай ни водица
да си измием косица!
- Сипах водата в реката,
в нея се къпят децата.

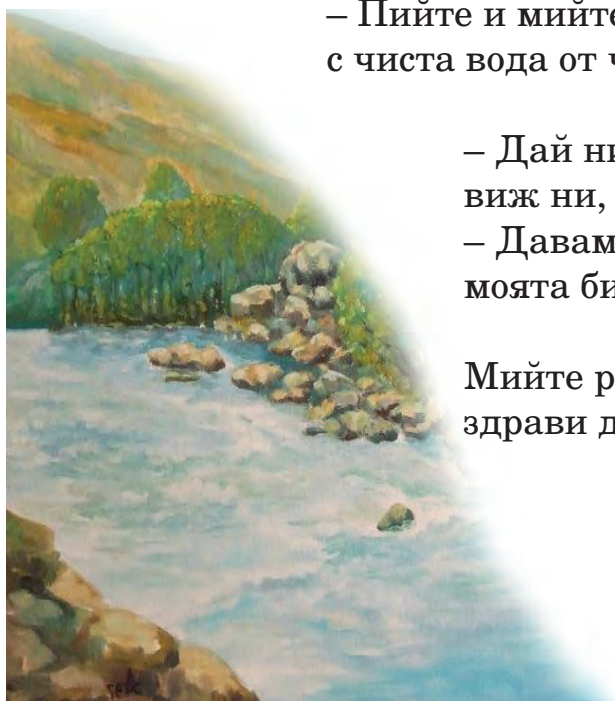
- Дай ни, рекичке, водица,
жадни са всички дечица!
- Искайте от язовира,
той ми водата събира.

- Дай, язовире, водица,
дружно да гребнем с ръчица!
- Пийте и мийте очите
с чиста вода от чешмите.

- Дай ни водица, чешмичке,
виж ни, в редица сме всички!
- Давам ви! Пийте, дечица,
моята бистра водица!

Мийте ръце и очички,
здрави да бъдете всички!

Лъчезар Станчев

Капят листата

Вятър сърдито
свири в гората.
Бавно, безшумно
капят листата.

Пусто и тъжно
вред по земята.
Есен е вече,
капят листата!

Стоян Дринов

Зима

Сняг се сипе на звездички
над полета и горички –
и земята става цяла
като в приказките бяла.

Всяка къща е с калпак
от чудесен пухкав сняг.
В нашата страна любима
гостенка е бяла зима.

Хора, зверове и птици
гледат снежните звездици.
Само в планината бяла
баба Меца е заспала.

Младен Исаев

Бяла зима

Бяла зима се навъсила,
бял снежец навън поръсила:

на козата до коленцата,
на кутрето до ушенцата,

на петлетата до гушките,
на Калинчо до ботушките.

Георги Авгарски

Пролет

Ручеят в гората
тихо ромоли,
хвъркат пеперуди
и бръмчат пчели.

И запява птици
в гъстия шумак:
– Пролет-хубавице,
ти пристигна пак!

Цъфнали цветенца,
здравец и трева,
птички и животни
срещат пролетта.

Таня Тошкова

Лято

Слънце грее вълнка,
ябълките зреят.

Свойта песен звънка
лястовици пеят.

Патешкото ято
крачи по брега...

Лято, лято, лято,
лято е сега!

Макове крайпътни,
бели маргаритки

чакат ни, зоват ни
да си вием китки.

Свети като злато
всеки житен клас...

Лято, лято, лято
е дошло у нас!

Георги Авгарски

Дъжд

Топъл дъжд навън шуми
и черешките изми.

Мие крушки зеленушки,
мие сливки поспаливки
и листата на липата,
и в градината цветята.

Асен Босев

НАРОДНИ ТРАДИЦИИ

Коледна песен

Ой, Коледо, мой Коледо!
Прати, Боже, свойто чедо
пак да дойде на земята,
на земята, при децата.

Да пристигнат отдалеко
трима царя със овчаря,
да посрещнат коледари,
да даруват скъпи дари.

Ой, Коледо, мой Коледо!
Прати, Боже, свойто чедо,
изпрати го, за да може
в къщите ни, мили Боже,
да погледне, да надникне
и децата да обикне –
че са боси и са гладни
и за топла радост жадни.

Ой, Коледо, мой Коледо!
Прати, Боже, свойто чедо,
изпрати го да ни грее
като слънце, като злато,

зиме птичка да запее
като чудо на земята,
както ти си чудо, Боже,
дето всичко, всичко може.

Дора Габе

Великден

Бият камбани,
звън се звъни.
Боже Исусе,
тук погледни!

Виж как сме бедни!
Ала е днес
празник небесен –
Господи, влез!

Празник е днес,
Богу хвала!
Светли Исусе,
при нас ела!

В тая икона
ти си дете.
Ах, как те биха,
мъчиха те.

В нашите къщи,
влажни от дъжд,
Боже Исусе,
влез изведнъж!

Твоя кръст носим
в пазвата ний.
Бият камбани,
звън се звъни!

Честит 24 май!

Солунските братя

Азбуката мила кой с любов дари ни?
Кой ни даде сила в робските години?
В нощите тирански мрака кой прокуди?
Кой рода славянски с писменост пробуди?
Кой към светлината тръгна да ни води?
Солунските братя – Кирил и Методий!

Георги Авгарски

СЪДЪРЖАНИЕ

НАЧАЛЕН ПРЕГОВОР	4
Изречение	5
Главни и второстепенни части на изречението	5
Сродни и сложни думи	8
Правопис на представките	10
Членуване на съществителни, прилагателни и числителни имена	12
Членуване на съществителните имена.....	13
Членуване на прилагателните имена.....	15
Членуване на числителните имена.....	17
НОВ УЧЕБЕН МАТЕРИАЛ	20
Пряка реч	21
Обръщение	23
Съществително име	27
Членуване на съществителни имена	31
Членуване на съществителни имена от мъжки род.....	32
Членуване на съществителни имена от женски и среден род	35
Прилагателно име.....	38
Употреба на прилагателните имена.....	41
Степенуване на прилагателните имена.....	44
Членуване на прилагателни имена	47
Числително име.....	50
Числителни бройни имена	50
Числителни редни имена.....	53
Видове местоимения	58
Лични местоимения	58
Употреба и правопис на лични местоимения	61
Притежателни местоимения	65
Показателни местоимения	70
Въпросителни местоимения.....	72
Глагол.....	76
Време на глагола.....	78
Повелителни форми на глагола	81

Образуване на простите повелителни форми	81
Строеж на изречението.....	84
Просто изречение.....	84
Главни части на изречението.....	84
Второстепенни части на изречението.....	86
Единородни части на изречението.....	90
Сложно изречение.....	92
ГОДИШЕН ПРЕГОВОР	94
Съществително име	95
Прилагателно име.....	97
Числително име.....	100
Лични местоимения.....	103
Глагол.....	104
Частите на речта и частите на изречението.....	106
Морфологичен разбор.....	109
Редактиране на текст	112
ЧЕТЕМ, ПРЕРАЗКАЗВАМЕ, РЕЦИТИРАМЕ	114
Моето семейство. Нашият дом.....	120
На училище.....	122
Дневен ред и лична хигиена.....	125
Характер	126
Природа	127
Народни традиции	132

Навчальне видання

ТЕРЗІ Вероніка Мечеславівна

БОЛГАРСЬКА МОВА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою

підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

У підручнику використано матеріали з інтернет-джерел

Редактор *Христина Ніколова*
Коректор *Микола Ніколов*
Художник *Вікторія Дунаєва*
Дизайн і верстка *Сергія Максимця, Ігоря Стусика*

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 11,01. Обл.-вид. арк. 14,00. Наклад 332 прим. Зам. № 1082.

Видавець і виготовлювач видавничий дім "Букрек",
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.

www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р